

A 20. SZÁZADI POPULÁRIS KULTÚRA TÖRTÉNETI RÉTEGZETTSÉGE

Bevezetés

Arról már volt szó, hogy a populáris, azon belül a népi kultúrát alapvetően tradicionális volta mellett (vagy annak ellenére) az állandó változás, alakulás jellemzi. Ebből adódóan az egyes néprajzi jelenségek, s egyáltalán a parasztság társadalmi helyzetének a változásai, a népi kultúra egészének a periodizációs kérdései igen régóta foglalkoztatják a kutatókat. S bár a néprajztudomány olykor történeti tudományként határozta/határozza meg önmagát, éppen ez a kérdés, a történetiség, a viszonylag pontos kormeghatározások kérdése az egyik legbizonytalanabb építőköve a diszciplínának. Általában különféle demográfiai, társadalmi, urbanizációs, gazdasági folyamatok, életmódváltozások függvényeként, továbbá a népi kultúrán (elsősorban a népművészen) belül mutatkozó stílusjegyek, azok változásai alapján szokás történetileg tagolni, periodizálni a népi kultúrát. Kutatás-módszertanilag is indokolható módon az egyes néprajzi jelenségek, jelenségcsoportok korszakolása a legáltalánosabb. Ily módon beszélhetünk a népi építészet, a gazdálkodás és a táplálkozás, a népművészet, a népzene és a néptánc, valamint a népköltészet stb. történeti korszakairól, illetve stílusrétegeiről. Természetesen Közép-Európa népi kultúrája időben tagolható, aminek a magyar népi kultúra (s ezen belül a mai Szlovákia magyar népi kultúrája is) szerves részét képezte. Mivel a néprajzi anyag kormeghatározása meglehetősen bizonytalan, a népi kultúra történeti tagolása során nem is szokás (nem is lehet!) éles határvonalakat húzni. Általában évszázadokban beszélnek a néprajzkutatók, viszonylag széles átmeneti időszavakat hagyva az egyes korszakok között. A magyar népi kultúrát több nagyobb korszakba szokás sorolni, kezdve a honfoglalás előtti örökséggel, a középkoron és a reneszánsz, valamint török hódoltság korán át a barokkal, rokokóval és klasszicizmussal bezárva. Ez a durva korszakolás nem feltétlenül esik teljes mértékben egybe az egyes rész jelenségek (pl. építészet, táplálkozás, népművészet stb.) alapján megadható periódusokkal. A 19. századtól, amikortól már egyre nagyobb mennyiségben állnak rendelkezésünkre a néprajzkutatók által fölhalmozott adatok, amikortól az egyes rokon tudományok (gazdaság- és társadalomtörténet, valamint a szociális és kulturális antropológia) eredményei is segítenek az eligazodásban, a kutatók szinte egybehangzó véleménye szerint valamivel szűkebb időhatárok között további három korszakot lehet megkülönböztetni. Az első, többé-kevésbé pontosan datálható korszak, amely a népművészetben és a népzeneben egyaránt a régi stílust képviseli, még a 18. században veszi kezdetét, s nagyjából az 1820-as évekkel zárul. Ezt követi egy további korszak (az új stílusú népművészet korszaka), amely az 1870–1880-as

évekig tart, s végül az utolsó, amelyik az első világháború végével fejeződik be (vö. Hartinger 1985; Hofer 1975; Kósa 1998a, 78–128. p.; Pranda 1969; Vörös 1977).¹⁸

Amennyiben a néprajzi jelenségek periodizációs kérdéseiről beszélünk, nem hagyhatók figyelmen kívül azok a jelenségek sem, amelyeket a tudomány „egyidejű különidejűség” néven tart nyilván. Lényegében arról van szó, hogy bizonyos jelenségek, bizonyos térségek, a fejlődésbeli fáziseltolódásokból adódóan nem azonos korszak ismérveit hordozzák. Tehát egy időben egymás mellett élhetnek különböző korszakok termékei. Például egy adott család 19. század végén épült parasztházban lakik, a tetőn szatelitantenna van, az udvarban egy, az 1970-es években gyártott Škoda személygépkocsi parkol, a családfő 1989-ig a kommunista párt tagja volt, s mindeközben az ott lakók (beleértve a családfőt is) hisznek a rontásban. Így történhet meg, hogy egyazon hiedelemmonda-motívum egyrészt gyűjthető egészen idős emberektől is, akik hisznek is benne, meg nem is, mindenesetre úgy mesélik, mint régebbi idők sajátját. Másrészt ugyanannak a mondának, hiedelemnek a váza megjelenik egy teljesen modern, a 20. század legvégén gyűjtött történetben is.

„Egy ember beszíte nálunk, hogy itten vót fönt Kemencén (Kemen-ce itt van fönt Ipolyság környíkin). Hát, ők onnan horhtak akkor ölfát, le Szobra, kocsiikkal. Egy kanász ott vót bent a vendéglöbe, kocsmába. A malacok meg kint vótak legelni.

– Mi van a malacokkaa? – aszongya.

– Van azokra, aki vigyáz – aszongya – ne fíjjetek!

Ment be a másik ember.

– Gyün – aszongya – a faluba a fazikas (abba az időbe szokták a cserépfazikokat is árúni).

Csak idáig gyün el, tovább nem megy.

Hát, kirem szípen, a lovak odaértek a kocsmá elé, ripp-ropp: megátak a lovak, sehova nem mentek.

– Megá az apád eere-aara! Elintézlek mingyá!

Vett ki egy szöget a üllísbű, odament a kocsirúdhó, ráütött ket-tőt, mind a két szeme kiugrott neki.

[– Kinek?]

Annak az embernek, aki bent vót a kocsmába. A kanásznak. Mind a két szeme kiugrott neki. Akkor bement a fazikas, bement a kocsmába:

– Te vótá az betyár?! Kibasztam veled.

– Isten áldjon meg! Segíj rajtam! Látod, most vak vagyok.

Eement. Fogóvaa kihúzta a szöget, szemei visszamentek neki, és má nem vót neki semmi baja.

[– Akkor mind a kettő ördögös volt?]

Mind a kettő boszorka vót, csak az egyik többet tudott, mint a másik.”

(Leléd: Saját gyűjt. 1989. Közölve: Liszka 1992b, 96–97. p.)

---

¹⁸ Az itt megadott bibliográfiai adatok csupán tájékoztató jellegűek (egyszersmind általában további irodalommal), tehát nem kívánják az adott téma teljes könyvészetét nyújtani.

A szemmel vert gyerek „kis ingecskéjét vittük el, ilyen válon kötös kis ingecskéje vót A-nak, csak a nyelvét öldökölte ki a gyerek oszt az orvosok az orvosok nem tudtak vele mit csinálni, azt mondták, hogy semi baja nincs a gyereknek. Oszt valamelyiknek a rokonságba eszébe jutot, hogy el kéne meni P. bácsihoz... Segítet. Ő adot nekünk, fel vót vágva olya ruhás kosárba az orvosság neki, olyan gyógyfüvek, oszt aból adot. Azt monda, hogy ezt vigyük haza és tegyük a paraszat a tűzlapátra, szórjuk rá, osztan a gyereket tegyük bele a kocsiba; meg vót mondvá, hogy háromszor kel körülmeni a kocsikája körül. És joban let. De úgy megrontoták még a F. autóját is, hogy se a váralji határtól Rudna fele nem tudot, se Trebisov fele nem tudot meni az autóval. Az autót szétszedték, semi baja nem vót, sozt szerencsére a sógora, L. ment oda Várájára hozzájuk, ő hozta el ide Rudnára, a mi dodávka autónkkal mentünk el F-el Trebisovba...”

(Rudna: L. Juhász Ilona gyűjt. 2000. A-1038)

Mindezek ismeretében legalábbis nagy merészségnek tűnhet egy olyan „korszakolásra” vállalkozni, amely szűk egy évszázad populáris kultúráját kívánja időben tagolni. Nem is erről van szó azonban. Az alábbiakban csupán arra teszek kísérletet, hogy a szlovákiai magyarok populáris kultúráját ért 20. századi, alapvetően az impériumváltásokból fakadó hatásokat számba vegyem. Jól tudom, hogy ezek a hatások nem azonnal és nem teljes társadalmi szélességben érvényesültek, de dokumentálásuk mégis fontos lehet a populáris kultúra, az azon belül, illetve az arra ható belső és külső erők jobb megismerése szempontjából.

Nyilvánvaló, hogy a különféle modernizációs folyamatok, a polgárosulás a 20. század első felére, de középre egész biztosan egyrészt bizonyos mértékig homogenizálták a szlovákiai magyar tájegységeket, korábban jóval tagoltabb népi kultúráját is (főleg a térség nyugati felében a kisebb kulturális egységeket, a 6–8 faluból álló viseleti csoportokat eltüntették), másrészt viszont a polgárosult(abb) területek és azon vidékek között, ahová nem vagy csak részben jutottak el ezek a vívmányok, modernizációs hatások (tehát „archaikusak” maradtak), még nagyobb szakadék keletkezett. Ki is alakult az a tévképzet, hogy ezek az „archaikus” kultúrával rendelkező vidékek (pl. Zobor-vidék, Gömör) a „magyarabbak”, ott van a „tisztá forrás”, míg a polgárosultabbak már „elfajzottak”, ahogy Manga János fogalmaz: „internacionalizálódtak” (Manga 1939, 216. p.). Holott korántsem erről van szó. Tudatosítanunk kell, hogy az egyes szlovákiai magyar tájegységek kultúrája egy adott időszakban (mondjuk 1920-ban) a fejlődésbeli fáziseltolódásokból adódóan nem azonos fejlettségi szintet képvisel (ebből is adódik többek között a viszonylag erős táji tagoltság, vö. Barabás 1971, 336–337 p.), s az archaikusabb jellegű kulturális jelenségek kialakulását annak idején éppúgy különféle „idegen” hatások is segítették, mint az újabban, szemünk előtt lejátszódókat. Csak egy példa: divat tiltakozni a Valentin-nap manapság futótűzként terjedő szokása ellen, mondván, hogy ez az angolszász hagyomány idegen népüktől, s csupán a nyugati (= külföldi, idegen) propaganda hatására terjed el térségünkben is. Ez igaz ugyan, ám az ellenzői arról megfeledkeznek, hogy a karácsonyfa-állítás vagy a húsvéti nyúl hozta tojás hiedelme ugyancsak idegen, német eredetű, s nagyon is szépen illeszkedik népünk szokásvilágába. A sort szinte vég nélkül folytathatnám.

A fentiekben a térség populáris kultúráját (illetve annak legalább egy, többé-kevésbé kutató részét) ebből a szempontból amolyan állóképszerűen már megkíséreltem felvázolni (miközben az Olvasó számára kiderülhetett, hogy a népi kultúráról „állókép” gyakorlatilag nem rajzolható). Az alábbiakban – néhány kiemelt jelenség segítségével – az elmúlt nyolcvan esztendő adminisztrációs-politikai változásainak a szerepét, hatásfokát kísérlem meg jelezni a populáris kultúrán belül, pontosabban ezeknek a kérdéseknek a további vizsgálatához igyekszem fogódzókat nyújtani.

Az impériumváltások nyomán jelentkező kulturális hatások a 20. században

Említettem már, hogy a populáris kultúra történeti rétegzettsége általában és alapvetően nem az egyes politikátörténeti változásokhoz kötődik. Az egy-egy kultúrán belül tapasztalható cezúrák sokkal összetettebb okozati rendszerek nyomán jönnek létre. Most mégis a 20. századi politikátörténet fontosabb fordulópontjait veszem számba, s megvizsgálom, milyen hatással voltak (lehetek) az itt élő lakosság populáris kultúrájára. Ismét figyelmeztetni szeretnék arra, hogy ez a szemle a populáris kultúrának (illetve a populáris kultúra egyes jelenségeinek) főleg az impériumváltásokból adódó transzformációira hoz példákat. A polgárosodás, az általános modernizációs és globalizációs folyamatok, illetve a jelen témánkkal részben összefüggő interetnikus hatások) révén bekövetkezett változásokat (bár jól tudom: ezeket olykor meglehetősen nehéz szétválasztani) fentebb már érintettem.

1918–1938

Nyilvánvaló, hogy nem azonnali hatállyal, s az is valószínű, hogy nem gyökeresen, de a polgári demokratikus első Csehszlovák Köztársaság intézményrendszere (a hivatalok, az iskolarendszer, a katonaság stb.) hatással volt az odakerült szlovákiai magyarság populáris kultúrájára is. Nehezen adatható, de a magyar lakosság viselkedéskultúráját, ízlésvilágát is befolyásolhatták ezek a tényezők. A megváltozott piaci viszonyok, körzetek, a csehszlovák ipar olcsó árucikkei nem maradtak hatás nélkül a magyar földművesek gazdálkodására, viseletére, lakáskultúrájára sem. A kereskedelmi forgalomban megjelentek a Baťa-cipők és a csehszlovák ipar egyéb termékei, amelyek tönkretették a korábban virágzó kisvárosi kisipari termelést, és kialakították a „Baťa-cipős magyarok” kategóriáját. Ezekről a folyamatokról számolnak be Érsekújvár, Losonc és Kassa kapcsán is a korszak kortárs gazdasági elemzői (vö. Tamás szerk. 1938, 84–85., 111., 203–208. p.). Vájlok Sándor a mátyusföldiekkel kapcsolatban például a következőket írja: „A régi, simanadrágú és ezüstgombos népviselet utolsó maradványát, a csizmát két-három éve vetette le a Baťa-bakancsok jóvoltából” (Vájlok 1939a, 95. p.).

A településtörténetet felvázoló fejezetben már volt szó részletesebben a csehszlovák földreformtörvényről és annak következményeiről. Most csak ennek kulturális hatásaira utalok. A térségbe érkezett telepések mezőgazdasági gyakorlata különböző volt, ezért arra törekedtek, hogy egy-egy településen belül a mezőgazdasági munkákban gyakorlottabb cseh, morva és jugoszláviai szlovák telepések mellé valamivel kisebb arányban (60:40) osszanak be szlovák kolonistákat (Varga 1992, 73. p.). Mindemellett az újonnan érkezett telepések nem tudták fölvenni a versenyt a megmaradt nagybirtokokkal, és gazdaságilag lényegében kudarcot vallottak. Az állam viszont a különféle termelési árak, termények – például a dohány, a fűszer-

127. Bat'a-cipő reklám
1934-ből

paprika és a gyümölcs – támogatásával is segítette őket. A paprikának érdekes magyar vonatkozásai is vannak. Két budapesti szlovák származású paprikakereskedő szegedi tapasztalatai alapján kísérli meg Érsekújvár tágabb környékén (Udvard, Zsitvabesenyő, Kurtakeszi) meghonosítani a fűszerpaprikát. Próbálkozásuk azonban nem tudott igazán fellendülni és megerősödni. Később, 1934-ben egy Holub nevű egyházi jószágkormányzó, aki már korábban is kapcsolatban állt Dobóczy Imre szeged-alsóvárosi paprikakikészítővel, szegedi paprikatermelőket és -feldolgozókat hozatott. Ők az Érsekújvárhoz közel eső Anyala pusztán telepedtek le. Főleg naszvadi munkásokkal dolgoztattak, akiknek a falu régi dohánytermelése révén megvolt a készségük a paprikával való munkára is. A paprikatermesztés és -feldolgozás ezután Érsekújvár környékén fellendült, sőt egy kisbaromlaki gazda kifejlesztette az éghajlatnak megfelelő tájfajtát, a „baromlaki fajtát” („kosszarvú paprika”) is (Bálint 1962, 124–127. p.).

Visszatérve a csehszlovák kolonizáció kérdéséhez megállapíthatjuk, hogy a homogén magyar etnikai tömb megbontása sem sikerült maradéktalanul, hiszen ezek az apró szigetek a magyar többségen belül inkább alkalmazkodni voltak kénytelenek, semmint diktálni, az asszimilációt elősegíteni. A szükség egyébként is nagyon gyorsan a jó és zökkenőmentes együttélés modus vivendijét alakította ki az őslakosság és az ide érkezett telepesek között (vö. Varga 1992, 62–63. p.). Több helyen ugyanabba a templomba jártak, ugyanazt a temetőt használták, bár voltak települések, amelyek kolonistái kialakították a maguk temetőit (pl. Szenc, Kőbölkút). Mindamelllett a földreform s a nagybirtokok ebből fakadó felosztása a pásztorkodás, a külterjes állattartás hanyatlását segítette elő a térségben.

128. Telepház Mihályfán

A katonai szolgálat még a hagyományos táplálkozásban is módosulásokat eredményezett, bár nyilvánvaló, hogy ebben szerepet játszottak a vendéglők, kereskedők stb. is.

Az élesztővel keltett főtt tészták a szlovákiai magyarok népi táplálkozásában gyakorlatilag 1918 után bukkannak föl (Pozsony környékén szórányosan talán korábban is). Bodnár Mónika kutatásaiból tudjuk, hogy Tornaújfaluban ez az ételféle „az utóbbi évtizedekben, a 30–40-es évektől vált ismertté. Anyaga kalácstészta, ám nem sütik, hanem párán megfőzik. Ez úgy történik, hogy egy fazékban – aminek a tetejét ruhával kötik le – vizet forralnak. Rárakják a pogácsa formájú kiszaggatott gombócokat, majd egy tállal leborítják, hogy a párában a tészta átfőjön. A főzés kb. 10–15 percig tart. Ezután megszórják cukros kakaóval vagy dióval, és pirított vaját is csepegtetnek rá. Esetleg lekvárral is ízesíthető. Az ily módon elkészített tésztát páránfőtt-nek vagy cseh gombóc-nak nevezik. A gombóc és a knédli a szlovák konyha is új jelenség. A knédli különösen osztrák, bajor és cseh területeken kedvelt eledel, szlovák vidékeken a századforduló táján, de főleg az első világháború után terjedt el, a cseh-morva konyha nyomán. Területünkön is ebben az időben vált ismertté, sokan a katonai szolgálatról hazatérő fiúk, férjük kérésére főztek először, később eltanulták tőlük a többiek is.” (Bodnár 1988, 742–743. p.; vö. Manga 1939, 212. p.) Kőbölküti adataink ugyanakkor arról tanúskodnak, hogy a karfiol ismerete, illetve annak rántott karfiolként való elkészítése szintén a cseh laktanyákat megjáró katonaviselt férfiak hozományának tekinthető, igazi elterjedése azonban csak a hatvanas–hetvenes évekre tehető.

A különféle folklórműfajok terjedését számtalan külső tényező segítheti. Erről már aránylag részletesen volt szó a fentiekben. Most csak az impériumváltozások nyomán megváltozott iskolai oktatás szerepére hozok fel egy példát. Ujváry Zoltán 1961-ben egy kis közleményben a magyarországi Gömörből, Hét községből adott közre egy Jánošíkról szóló, magyar nyelven elmondott történetet, ami szép példa a két népnek (a szlováknak és a magyarnak) a szóbeliségben is kifejeződő kapcsolatára (Ujváry 1961). Folklórkutatásait a szlovákiai Gömörben tovább folytatva, a következő évtizedekben Ujvárynak még további magyar nyelvű Jánošík-történeteket sikerült följegyeznie a térségben. A szájhagyomány mellett Sajórecskén azonban egy olyan magyar nyelvű, ám egyértelműen az első Csehszlovák Köztársaság ideje alatt kiadott, töredékes volta miatt pontosan nem datálható iskolai tankönyvre bukkant, amely adalékul szolgálhat a Jánošík-hagyomány magyar közegbe kerülésének egyik lehetséges módjára: „Az említett szlovákiai magyar nyelvű tankönyvben Jánošík életéről, cselekedeteiről hosszabb történetet találunk. Jirások népi mondafeldolgozását fordították magyar nyelv-

re. A tankönyv azért érdemel figyelmet, mert a szlovák népi hősről szóló történeteket, egyes epizódokat a magyar lakosság körében ismertté tette, és a néphagyományba való bekerüléséhez hozzájárulhatott, vagy pedig már a néphagyományban ismert mondákat felelevenítette, felfrissíthette.” (Ujváry 1986, 38. p.) Megjegyzendő, hogy a két világháború között Csehszlovákiában kiadott nagyszámú magyar nyelvű iskolai tankönyvek közül több is tartalmaz Jánošík-történeteket. Legyen elég itt utalni a Lengyel–Bučenec szerzőpáros olvasókönyvére a magyar tannyelvű polgári iskolák számára (Bratislava, 1921, 164–165. p.), továbbá Bučenec Dániel két olvasókönyvére, amelyek a magyar tannyelvű népiskolák II–III., illetve a IV–VI. évfolyamai számára készültek (Bratislava 1923, 114–116. p., valamint 281. p.). Az általam ismert legkorábbi tankönyv Klima Szaniszló *A Csehszlovák Köztársaság honismertetése* (Myjava 1920) c. munkája, amely a Jánošík-hagyományt, feltehetően Jirásek alapján, szintén ismerteti (34–45. p.).

Ez a példa egyrészt ékes bizonyosság arra, hogy a különféle folklór műfajok, sok más csatorna mellett, az iskolai oktatás segédelmével is terjednek. Másrészt azért is fontos adalék, mert talán a más állami fennhatóság alatt készült tankönyveknek a magyar szájhagyományra gyakorolt hatását is bizonyíthatja. Az erős feltételes mód használata ebben az esetben azért indokolt, mert az általam ismert iskolai tankönyvekben szereplő Jánošík-történetek (*Jánošík papnak készül, Jánošík kincse*) nem fordulnak elő az Ujváry Zoltán által közölt magyar anyagban. Másrészt nyilvánvaló (és ezt Ujváry is hangsúlyozza), hogy a *Hétben* lejegyzett történet nem az iskolai oktatás révén került a szájhagyományba. Mint ahogy az sem valószínű, hogy Ipolyi Arnoldnak az egyik korábbi fejezetben (279. p.) már bemutatott, Nyitráról közölt története az iskolai oktatás révén került volna a szájhagyományba. Ebből is látható, mennyire összetett a folklórműfajok élete, s csak komplex elemzésekkel érthető meg a maga teljességében.

A leglátványosabban talán a népdalainkban tükröződik vissza az a tény, hogy a magyar fiatalokat 1920-at követően már a csehszlovák hadseregbe sorozták be. Lényegében persze formális változásokról van szó csupán, hiszen a korábban, a Monarchiában, az első világháború alatt keletkezett új stílusú népdalok szövegét aktualizálták a megváltozott körülményekhez (a laktanyák helyét cserélték fel, illetve *Ferenc Jóska*ból Masaryk lett):

„A pozsonyi állomáson megállott a gőzkocsi.
Azt kiáltják hetvenkettes öreg bakák beszállni.
Be is szállnék, indulhat a gőzös masina,
Isten véled, sejj, haj, Hradec Králi kaszárnya”

(Balony: Nagy 1998, 175. p.)

„Jó dolga van, babám, terezinyi bakának,
De még jobb dolga van a pozsonyi huszárnak...”

(Dióspatony: Ág–Barsi–Koncsol 1997, 97. p.)

„Vén Maszarik udvarába’ van egy rezgő nyárfa,
Földre hajlik annak minden ága.
Ágyúgolyó töredezi le annak az ágát,
Minden szőke-barna kislány várja a babáját”

(Perbenyik: Ág 2000, 108. p.)

Ujváry Zoltán figyelmeztet a bolti betlehemek megjelenésére. Lévárton 1919-ben bukkant föl a pléhből készült, bolti betlehem, amelyet Horváth Lajos rendelt Prágából. Erre ő így emlékezik vissza: „Nagyon szépen volt kifestve, rajta a gyermek Jézussal, a betlehemi istállóval, és gyertyák égtek körülötte. A tetején két csengő volt beforrasztva. Fölötte egy hegyes tűn négy angyalka forgott körbe. Mind a négynek kis botocska csüngött a kezéből. Amikor aztán meggyújtottam a gyertyákat, a meleg meghajtotta az angyalkák szárnyacskáit. A gyertyák melegétől meghajtott angyalkák a kezükben levő bottal körbe-körbe járva csilingeltek. A tetején a betlehemi csillag ragyogott. Amikor megjött, nem tudtuk összerakni, csak aztán jött egy vándor órasmester a faluba, aki aztán összerakta.” (Ujváry 2000a, 69. p.)

129. Bircsák József, köbölkúti legény a csehszlovák hadsereg katonájaként Prágában, az 1920-as évek végén

130. Bircsák József magyar honvédként Székesfehérvárott az 1940-es évek legelején

1938–1945

Az 1938-as határmódosulások nyomán egy sor külső és felső hatás, változás érte a térség lakosságát (részben szoltam már ezekről egy előző fejezetben). „Anyországi” néprajzkutatók sora jelent meg a visszacsatolt területeken, hogy az addig elhanyagolt szlovákiai magyar tájak „népi kultúráját”, elsősorban persze annak archaizmusait felgyűjtse. Tudomásom szerint arra nem (vagy csak rendkívül esetlegesen) figyeltek, hogy ennek a „népi kultúrának” az alakulására volt-e, s ha igen, milyen hatással volt a két évtizedes csehszlovák fennhatóság. Ugyanígy nincsenek összefoglalt ismereteink (legfeljebb elszórtan lappangó adataink és sejtéseink) arról, mennyiben változtak a Magyarországhoz visszakérült lakosság életkörülményei, mindennapjai.

Az 1919-es csehszlovák földreformtörvény révén a térségben megtelepedett cseh, morva és szlovák kolonisták egy része önkéntesen elhagyta alig kiépített telephelyét, míg mások (főleg a szlovákok, akiknek egyszerűen nem volt hová menniük, hiszen ideérkezésükkor minden korábbi ingóságukat és ingatlanukat pénzzé tették) igyekeztek megtalálni helyüket az új államhatalom keretei között is. Ennek ellenére 1939-ben már mind tömegesebben hagyták el új otthonukat. A gazdátlaná vált birtokokat elméletileg az arra rászoruló magyar szegényparasztságnak kellett volna juttatni. Alapvetően ez az elv is érvényesült. Az ONCSA-akció keretében nagycsaládosok kaptak földeket például Apácaszakállason, továbbá a vitézeknek és a hadiárvának szintén juttattak földeket. Ahogy azonban arra Varga Kálmán is rámutat, „a csehszlovák földreform itteni revíziója nem volt ellentmondásoktól mentes: a maradékbirtokokra és részben a telepesbirtokokra is igényt tartó helyi szegényparasztságnak végül is tömegei kimaradtak a földosztásból” (Varga 1992, 68. p., valamint 74. p.). Ez természetszerűleg szociális feszültségeket eredményezett, amit csak fokozott a háborús viszonyokból is adódó egyre romló gazdasági helyzet. Gútán például az alábbi gúnyvers tükrözte vissza az életszínvonal változását:

„Beneš volt az apátok,
Bársony volt a ruhátok.
Horthy lett az apátok,
Kilátszott a p... tok.”

(Fehérváry 1992, 150. p.)

„A nagy nemzeti eufóriát később felváltotta a rosszabb gazdasági viszonyok okozta csalódás. A húszévi viszonylagos demokrácia után kellemetlen érzéseket váltott ki a konzervatívabb állami adminisztráció. Az itteni nép már elszokott a »tekintetes«, »nagyságos«, »mél-tóságos«, »kegyelmes«, »főméltóságú« stb. titulusoktól. Be kell őszin-tén vallani, hogy voltak olyan jelszavak is, hogy »Minden drága, vissza Prága«, vagy »Amíg Beneš volt az apánk, volt ingünk s gatyánk, de mióta Horthy az apánk, se ingünk, se gatyánk«. Erre rátett egy la-páttal az, hogy az átcsatolás után meglepték a »Felföldet« az »anyá-sok«, a katonák, fináncok, vasutasok, akik az üzletekben maradt árut – mivel azok sokkal olcsóbbak voltak, mint az anyaországiak

(főleg az átszámítási arány miatt: 7 Kcs = 1 pengő) – mind fölvasárolták az itteniek előtt, akiknek akkor még alig volt pár pengőjük.”

(Réte: Cséplő 1995, 30–31. p.)

Ugyanakkor tudjuk, hogy ezekben az időkben központilag szervezett, intézményesített gazdaképzés folyt, országszerte épültek az ONCSA-házak (Pered, Csúz, Komárom, Kisgéres stb.), valamint helyi kezdeményezésekből is különböző kisipari tanfolyamok szerveződtek, szegényeknek szánt házak épültek (ilyen volt például a Komáromi Közjóléti és Gazdasági Szövetkezet, amelynek tevékenységéről, s éppen gútai eredményeiről a negyvenes évek elején a *Komáromi Lapok* is rendszeresen beszámolt). Ezeknek a tényeknek a néprajzi vizsgálata szintén várat magára, pedig nyilvánvalóan nem maradtak hatás nélkül a populáris kultúra alakulására sem.

Új építőanyagok is használatba kerültek. Ilyen az 1940-es évektől szorgalmazott ún. „szénporos téglá” vagy „magyar téglá” gyártása, amely olcsó és szilárd építőanyagnak bizonyult. Sándor Károly pécsi mérnök találmányának lényege, hogy a téglá masszájába szénport kevertek, s ez megkönnyítette és meggyorsította a kiégetés munkafolyamatát.

Igaz ugyan, hogy a Csehszlovák Köztársaságban is voltak magyar iskolák, ahol a gyerekek magyar nyelvű tankönyvekből tanulhattak (emlékezzünk a Jánošík-példára!), ám az 1938-as fordulat után ezeket már nem használhatták, s anyaországi tankönyveket kaptak. A régi könyvek sorsa különféle volt. A *Komáromi Lapok*ban 1939-ben megjelent Egyesült Magyar Párt felhívása arra buzdítja a szülőket és gyerekeket, hogy küldjék be a régi tankönyveket, mivel a „hazánkhoz való visszatéréssel sok, a magyar elemi iskolákban használt magyar könyv, szlovák nyelvtan és olvasókönyv használhatatlanná vált”. Az így összegyűlt tankönyveket a párt „Szlovákiában maradt testvéreinknek” szándékozott átküldeni (*Komáromi Lapok*, 1939, 3. sz. 4. p.). Ugyanakkor visszaemlékezésekből tudjuk, hogy voltak helyek (pl. Pered), ahol a „tanító néni” a kisdíjak előtt látványosan égette el a csehszlovák érában kiadott magyar tankönyveket.

A *Gyöngyösbokréta* mozgalomról mint a hagyományos népi kultúrát ért külső, mesterséges hatáskomplexumról a fentiekben már volt szó. Most ennek azokat a vetületeit érintem csak, amelyek az 1938-as határmódosítás után kapcsolódtak térségünkhöz. Pauliniék már 1938-at megelőzően is igyekeztek bekapcsolni a határon túli magyar falvakat, csoportokat a mozgalomba. Erre utal a *Bokrétások Lapjának* egyik glosszája, amely a kéméndi csoporttal való kapcsolatfelvétel (sikertelen) kísérletét meséli el (A kéméndi piros csizma – öt év előtt. *Bokrétások Lapja*, 6. évf. [1939], 8. sz. 3. p.).

Az 1939-es *Gyöngyösbokréta*-bemutatóra már Kéménd, Martos, Bart, Komáromszentpéter, Irsa (sic! Nyilvánvaló elírás, és Izsárol van szó) és Nagyhind községekből érkeztek csoportok (*Bokrétások Lapja*, 1939, 7. sz. 1. p.). Az alábbi táblázat az egykori szlovákiai magyar csoportok *Gyöngyösbokréta*-szerepléseinek repertoárját és fellépésük idejét foglalja össze:

12. táblázat: Az egykori szlovákiai magyar csoportok
Gyöngyösbokréta-szerepléseinek repertoárja és fellépéseik időpontja

Település	1939	1940	1941	1942	1943	Csoportvezető
Bart	hajnal- -tüze, márto- gatós	?	?	–	–	Gürtler Dénes Mácsik Ilona
Garampáld	–	–	–	–	arató- ünnep, cséptánc	Harsányi E.
Izsa	pajtás- tánc, menyas- szonytánc	–	–	–	–	?
Kéménd	hajnal- tüze, már- togatós	?	–	menyas- szonytánc kanász- tánc, seprútánc	–	Csepregi Kámán
Komáromszentpéter	sallai, ár- gyilustánc, bukató	–	–	–	–	?
Martos	pilickézés, árgyilus- tánc	–	–	?	–	?
Nagyhind	pajtástánc, menyas- szonytánc	katona- dalok, kanász tánc	–	?	–	Simunek Béláné

[Forrás: Pálfi 1970, 147–149. p. Ez a lista valószínűleg nem teljes, mivel jól tudjuk, hogy például a bényiek is aktív résztvevői voltak a *Gyöngyösbokréta*-bemutatóknak.]

Gönyey Sándor összefoglalásából tudjuk (EA-5771), hogy 1939. november 11-én Kassán tartottak „bokrétás bemutatót”, majd 1941-ben Kéménden rendeztek „Bokréta-napot”, ahol „népdalokat énekeltek és seprútáncot, kanásztáncot jártak. Volt hajnaltüze, kéméni és barti aratóünnep. A kunszentmiklósiak is részt vettek sapkatáncukkal, a galgahévíziek pajtástáncukkal és mártogatós táncal”. Szintén Kéménden 1941. június 12-én „bokrétalobogó-avatást” rendeztek [néprajzi?] kiállítással egybekötve.

A *Gyöngyösbokréta*-mozgalomban való részvétel azért is fontos, mivel tapasztalataim szerint ez megmozgatta szinte az egész falu népét, s szinte napjainkig van hatása. A későbbi Csevadok-folklórcsoportok is ott bizonyultak a legaktívabbaknak, legéletképesebbeknek, ahol korábban *Gyöngyösbokréta* működött.

Végezetül érinteni kell a Szlovákiában maradt magyarok populáris kultúrájának alakulását az önálló Szlovákia államkeretein belül. Itt egyrészt a korábbi, csehszlovák éra hatása munkált tovább, mivel az új állami keret e rövid és tetejében háborús időszak alatt különösebb hatással nem lehetett a Szlovákiában maradt szórvány magyarok populáris kultúrájára. A korszak

egyetlen átfogó néprajzi leírása, amely a Pozsony környéki, a zoboralji és a Kassa-vidéki magyar nyelvterületek népi kultúráját mutatja be, kizárólag az archaikus jelenségek dokumentálására törekszik. Ily módon még a két világháború közötti csehszlovák hatásokra sem figyel oda (Arany 1941).

Az egyre romló gazdasági helyzetet a Szlovákiában maradt magyarok a két országrész (Cseh és Morvaország) kettészakadásával hozták kapcsolatba. Ez többek között a Zobor-vidéki falvakban a „Minden drága, vissza Prága” jelszó gyakori skandalálásában is megnyilvánult (Sándor 1996, 14. p.). Amint fentebb már láthattuk, ugyanez a rigmus a Magyarországhoz került területeken is ismert volt.

1945–1993

Ez az a korszak, amely során a szlovákiai magyarokat az impériumváltásból fakadó legerőteljesebb hatások érték. Ez nyilván azzal magyarázható, hogy 1948-ban és 1989-ben gyökeres társadalmi-politikai fordulatokra is sor került, s a modernizáció és a globalizáció is egyre erőteljesebben érvényesül. Ezek együttes hatása érződik a szlovákiai magyarok populáris kultúráján is.

Az „új” határok elsősorban a keleti peremvidéket érintették. Az első Csehszlovák Köztársaság idejében a Felső-Bodroghöz és az Ung-vidék keleti peremének falvai szerves kapcsolatban álltak az 1945 után a Szovjetunióhoz csatolt kárpátaljai területekkel. Az önkényesen meghúzott határ nemcsak a korábban szoros kapcsolatban lévő területeket szelte ketté, hanem még falvakat, ezen belül családokat is. Jó példa erre Nagy- és Kisszelmenc esete. A két falu gyakorlatilag egybenőtt, egy főutcával rendelkezett, majd egyik napról a másikra más-más országban találta magát (Zelei 2000). Az új keleti határ közelsége, az elzártság a korábbi piaclehetőségektől (Ungvár, Beregszász, Munkács) megnövelte a térség jelentéktelenebb kisvárosainak (Töketerebes, Nagykapos, Királyhelmece) szerepét. Ez a piaclehetőségek mellett egyzersmind munkalehetőséget is kínált a térség népességének (vö. Viga 2000).

A második világháború befejezése, az azt követő „reszlovakizáció” és a „hontalanság éve”, majd a rövidesen végrehajtott kollektivizálás meghatározó jelentőséggel bírnak a szlovákiai magyarság életében, ezen belül a populáris kultúra alakulásában is. A csehországi deportálás és lakosságcsere következményei, élményei lecsapódtak a szöveges folklórban, illetve a paraszti írásbeliségben.¹⁹ Ennek bizonyítására rendelkezésünkre áll már néhány gyűjtemény (főleg: Molnár–Tóth 1990; Molnár–Varga 1992; Zalabai 1994; uő. szerk. 1995), amelyek képet adnak a korszak népköltészetéről is. Bodnár Lajos visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy 1945-ben két reszlovakizációellenes verset is írt, amelyek kézzől kézre adva terjedtek, mígnem eljutottak a nagykaposi járási tisztviselőkhöz, s így egész családját bebörtönözték (EA-24 660).

---

¹⁹ Megjegyzendő, hogy a szlovák folkloristák jóval korábban felismerték a jelenkori szájhagyomány gyűjtésének a fontosságát. A szlovák nemzeti felkelés folklóráját például már 1945-ben gyűjteni kezdték, s a következő évtizedek során, persze aktuálpolitikai felhangoktól korántsem mentesen, kiadványok sorában adták közre (vö. Melicherčík 1945–46; 1961 stb.)

„Gúta nagyközség közepén születtem,
nem volt se bába, se dajka fölöttem.
Úgy nőttem föl, mint rózsza a bokorba,
bújdosnom költött fiatal koromba.

Megjött a levél a Beneš-peccséttel,
megjött a Beneš két szakasz csendőrrel.
Két szakasz csendőr áll a nagyközség közepén,
így hát, szép szülőföldem, elköltözöm én.

Nyújtsd ki, szép hazám, ölelő karodat,
öleld a szívedre bújdosó fiadat.
Szép Magyarország, szép vagy, mint a nagyvilág,
téged kelet, nyugat mind vár.”

(Gúta: Molnár–Tóth 1990, 82. p.)

A Megy a gőzös, megy a gőzös Kanizsára gyermekdal dallamára valószínűleg Gyerk községben keletkezett az alábbi szöveg:

„Megy a gőzös, megy a gőzös Kistompára,
Kistompai állomásról Csehországba.
Elül, hátul csendőrpuska,
Ki a gőzöst, ki a gőzöst irányítja...”

(Zalabai 1995 szerk. 128. p.)

Az 1989 utáni dokumentumgyűjtések eredményeként egy sor parasztköltő deportálással, kitelepítéssel kapcsolatos verse is fennmaradt. Egy részük a folklorizálódás útjára lépett, ahogy ezt Nagy Béla felsőszeli parasztköltő *Deportálás* című, 1947-ben írott versével kapcsolatban Zalabai Zsigmond kiderítette. A költeménynek több, átmásolás, illetve a szájhagyomány révén továbbadott variánsa került elő, a mátyusföldi Felsőszelitől és Taksonyfalvától a Vág- és Garam-közi Tardoskedden keresztül az Ipoly menti Ipolyszakállosig (Zalabai 1995 szerk. 136–137. p.; vö. Molnár–Tóth 1990, 69–70. p.; Tóth 1990, 126–127. p.; 2000, 55–64. p.; Zalabai 1994/5, 21–24. p. és 1994/6, 68–70. p.).

„DEPORTÁLÁS

Rejtelmes gépbűgás hallatszik távolból,
Hurcolják a népet Taksonyfalváról.
Hangos zokszó tör fel, búcsúzik a nép,
Eviszik a magyart, mindenkit, aki ép.
Nincs mentség számára, nincs más menekvés,
Csak a fehér lap és súlyos betegség.

Kevés bútorkáját autóra rakják,
Otthagyják a többi: földet, házat, marhát.
Amit szorgos kézzel összekuporgatott,
Ellenérték nélkül prédának otthagyt.
Nem tehettek másképp, nem volt irgalom,
Mert elfojtott mindent erős karhatalom.

Taksonyfalva népe körül volt kerítve
Sűrű csatárlánccal, s nem volt menekvése.
Úton, útfélen portyázó járőrök,
Fegyveres katonák, csendőrök, rendőrök.
Az igazoltatásnak nem volt határa:
Gyanús volt az ember a maga falujában.

Hurcolják a népet messze idegenbe,
Hallatszik a sóhaj: Istenem, ne hagyj el!
Szabadságra vágyott Taksonyfalva népe,
Mégis szolgaság lett szorgalmának bére:
Ahogy megérkeztek a szolgavásárra,
Megtudták, hova jöttek, melyik majorságba.

Olcsó lett az ember és préda a nemzet,
Sajnos, nekik kellett elszervenadni mindezt.
Bárcsak a jó Isten könyörülne rajtunk,
Hallgatná meg imánk, amit rebeg ajkunk,
Ne sanyargatná az ártatlan népeket,
Köztük a miénket – a magyar nemzetet.

Látná meg egymásban Isten teremtményét,
S követnék Istennek eme törvényét:
»Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!«
Ez volna a földön a legszebb parancsolat.
Ha erre az alapra építnék a békét,
Megérvénk a világ újjászületését!”

(Taksonyfalva: Molnár–Tóth 1990, 70–71. p.)

„Hangos motorzúgás hallatszik messziről,
Egy pincébe húzódtam meg kegyetlenül.
Hangos sírás között búcsúzkodik a nép,
Elvisznek most minden magyart, aki csak ép.
Idehaza más nemigen maradhatott,
mint reszlovák és a telepítő-lapos.
Az indulásnak hogy eljött az ideje,
Akkor érkezett meg az Isten hidege.
Néhány bútorkát az autóra raktak,
Házat, földet, marhát, mást mindent itt hagytak.
Amit sok szorgos kéz összekuporgatott,
Az itthon maradván mind prédára jutott.
Azon célból rakták őket vagonokba,

hogy ne kerüljenek vissza otthonukba.
Nem tehattunk másként, mert nem volt irgalom,
Mindent elfojtott az erős karhatalom.
Csendes falunk népe körül volt kerítve
Sűrű csatárlánccal s nem volt menedéke.
Az igazolásnak se szeri, se száma,
gyanús volt az ember saját falujába.
Szabadságra vágyott Szakállosnak népe,
mégis rabszolgaság lett a vágya bére.
Olcsó lett az ember és préda a nemzet,
Sajnos nekünk köllött elszenvedni eztet.
Ne sanyargatnának ártatlan népeket,
De inkább szeretnék egymást az emberek.
Tanulnák meg egymást tisztolni, böcsülni,
Még ha nem is tudnak egy nyelven beszélni.
Látnák meg egymásban Isten teremtményét,
Be tudnák tartani az Isten törvényét.
Felebarátodat szeresd, mint magadat,
Ez volna a földön a legfőbb parancsolat.
Ha ezen alpra építnék a békét,
Meglátnák a világ újjászületését.
Könnyes szemmel intünk búcsút mindenkinek,
Szomszédunknak és többi kedvesünknek.
Költözzön közetek békesség, szeretet,
Drága kicsi falunk, a Jó isten veled!”

(Ipolyszakállós: Zalabai 1994/5, 23–24. p.)

Talán ezeknél, a népköltészetben lecsapódott élményeknél is fontosabbak azok a tapasztalatok, amelyek felderítése még hosszú-hosszú évek kutatásainak tárgya kell hogy legyen. Itt természetesen külön vizsgálandók a Cseh- és Morvaországba „deportált” magyarok egy-két éves ott-tartózkodásának később is kimutatható nyomai az itthoni népi/populáris kultúrában, és megint külön az őshonos magyar lakosság közé települt magyarországi szlovákok kulturális hatásának kérdései. Bár valószínűleg az előbbi esetben is beszélhetünk kölcsönhatásokról, ám ezek felderítése cseh- és morvaországi terepmunkákat igényelne. A Szlovákiába települt magyarországi szlovákok és az itt élő magyarok kultúrájában már az eddigi kutatások alapján is több-kevesebb eredménnyel kimutathatók viszont bizonyos kölcsönhatások, miközben az integrálódás kérdése is fölvetődött a maga komplexitásában (a repatriált szlovákok beilleszkedéséhez a szlovákiai magyar környezetbe lásd: Paríková 1994; 1995; 1999).

„A repatriált szlovákok egyrészt közvetlen közelbe kerültek a maga egészében más népi kultúra hordozóihoz, az itteni magyarokhoz, másrészt töredék mivoltuk következtében a magukkal hozott hagyomány is szárnyaszegett volt, mert mindegyik idetelepült csoport csak a magáét ismerte, s máshonnan jött sorstársaikét nem, hiszen egymásról is nagyon keveset tudtak, s eleinte csak a közös

állapot (ideköltözés) jelentette az egyetlen jelentős összefűző szál (az eltérő nyelvjárás, szlovák nyelvismeret is inkább megkülönböztetett).”

(Krupa 1997, 504. p.)

A továbbiakban a vizsgált térségbe Magyarországról betelepült szlovákok és a helyi, őshonos magyar lakosság közti kulturális, interetnikus kapcsolatokra nézzünk néhány példát.

A csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény keretében Alsó- és Felsőszelibe költözött tótkomlói szlovákok szinte a legutóbbi időkig megőrizték hagyományos ételeiket és táplálkozáskultúrájukban az őshonos magyar lakossággal csak igen kevés kölcsönhatás mutatható ki: „A két népcsoport közel harminc éve él együtt, közöttük a mindennapi érintkezésnek, amely magyarul folyik, nyelvi akadályja nincsen. Az emberi kapcsolatok a két népcsoport között kezdettől fogva jók” – írja Szanyi Mária a két népcsoport népi kultúrájának vizsgálata kapcsán, majd így folytatja: „a Szelibe települt tótkomlóiak táplálkozásában is megmaradtak azok a sajátosságok, amelyeket magukkal hoztak az őket korábban körülvevő táplálkozási nagytájból. Ezeket természetesen a mindennapi gyakorlatban tartották meg leginkább, amikor az egyes étkezési alkalmakon csak a családtagok vannak jelen. Átadásnak-átvételnek mind a szeliek, mind a tótkomlóiak részéről inkább csak az alkalmi ételek, illetve étrend tekintetében lehetünk tanúi.” (Szanyi 1976, 638. p.) Az már a dolog pikantériájához tartozik, hogy éppen a tótkomlói szlovákok ételei reprezentálták a helybeli, őshonos magyar lakosság szemében is a sztereotip „magyar konyhát”, szemben a szeli magyarok hagyományos (osztrák-német és szlovák, részben cseh hatásoktól sem mentes) kisalföldi ételeivel. Lényegében hasonló végkövetkeztetésekre jutott Vargáné Tóth Lidia is, aki a csallóközi Tárnokra települt Pest-Pilis megyei szlovákok és az őshonos magyar lakosság táplálkozási szokásait, azok kölcsönhatásait vizsgálta (Vargáné 1994).

A Mátra-vidéki Kiszánáról több mint harminc szlovák család települt a Komárom megyei Kürtre. A kiszánaiak hagyományos női teherhordó eszköze a hátikosár („hátyik”) volt, míg a kürti asszonyok hagyományosan batyuzó lepedővel cipekedtek. A betelepültek Kürtön is a hátikosarat használták egy ideig, egy idős férfi helyben is készített még ilyen teherhordó eszközöket (még néhány tősgyökeres kürti magyar asszony számára is), ám a kiszánai szlovákok egy idő után (nagyjából a hatvanas évek közepe táján) áttértek a batyuzásra. Adatközlőim úgy vallottak, hogy a batyuzó lepedő praktikusabb, mivel nem nyomja annyira a vállat, és az ember ruháját sem szaggatja ki hátul. Így mára a batyuzó lepedő teljesen kiszorította a hátikosarat, s néhány megmaradt példány a padlásokon szolgál tovább tárolóedényként. E jelenség magyarozatára szintén több lehetőség kínálkozik: 1. meghalt az az idős ember, aki még Kiszánáról a betelepültekkel érkezve értett a kosárfonáshoz; 2. a környéken nem volt megfelelő mennyiségű és minőségű faanyag a hátikosarak készítéséhez; 3. a betelepültek a batyuzás átvételével is ösztönösen alkalmazkodtak az őshonos többség kultúrájához (lásd részletesebben: Liszka 1992b, 55–56. p.).

Angyal Béla kutatásaiból tudjuk, hogy a gútai földműves szövetkezet az 1950-es évek elején hagyományos tégláégetésbe kezdett. Ehhez, a korábban Gútán is ismert kisipari tevékenységhez tősgyökeres gútai mestert már nem találtak, így a munkák irányítója két, a magyarországi Medgyesegyházáról áttelepült szlovák mester lett (vö. Angyal – EA 22674).

Krupa András a kisalföldi Naszvadon és Perbetén vizsgálta meg, hogy a Békéscsabáról, Dunaegyházáról, Galgagutáról, Kiskőrösről és Piliscsévről idetelepült szlovákok és a helybeli

magyar lakosság kalendáris szokásaiban milyen interetnikus kölcsönhatások mutathatók ki. Mivel a két népcsoport jeles napi szokásai egyébként is több azonosságot, párhuzamot mutattak fel, az egyre zökkenésmentesebb együttélés során a különféle szokáscselekmények együttes gyakorlása, néhány apróbb elem kölcsönös átvétele – annak ellenére, hogy a helybéliek római katolikusok, az érkezettek pedig zömükben evangélikusok voltak – nem okozott gondot. Az egymáshoz csiszolódást nagyban segítették a vegyes házasságok.

„A párhuzamosság (parallelizmus) eltekint az őseredet vizsgálatától, azt jelzi, hogy az adott népi kulturális elemek a két érintkező etnikumnál egymás kapcsolatától függetlenül, a kapcsolatuk kezdete előtt mindkettőnél azonosan vagy hasonlóan megvoltak, s ha nem érintkeztek volna, akkor is léteznének mind a kettőnél külön-külön.

Nagyon sok az e típusú párhuzam, azonosság az itt élő magyarok és a legkülönbözőbb helyekről idetelepült szlovákok körében, melyek mindegyiknél léteztek a lakosságcsere előtt is. Nem átvételek, nem az alkalmazkodás megnyilvánulásai. Viszont a továbbélésüket az is lehetővé tette, hogy mind a két félnél éltek az egybeköltözés idején, s ezzel mintegy erősítették a fennmaradásukat. Szinte az esztendő valamennyi jeles napjához kötődik valamilyen párhuzamosság. [...] Ezek a parallelizmusok megkönnyítették a vegyes házasságokba kerültek alkalmazkodását is: a magyar anyóssal élő szlovák menyecske számára azoknak a szokáselemeknek a befogadását tették egyszerűbbé, amelyek eltérőek voltak az általa képviselt szokásvilághoz képest. Gyűjtési tapasztalatunk, hogy a hagyományhű anyóssal együtt élő szlovák menyecskék olyannyira jól megjegyezték az anyósuk, tehát voltaképpen az itteni magyarok által érvényesített szokás- és hiedelemrendet, hogy tőlük gazdagabban és hitelesebben ismerhettük meg annak század közepi gyakorlatát, mint a magyar asszonyoktól, akik a már említett okoknál fogva korábban hagyták el, de a menyek viszont »megtanulták«! E menyecskék egyúttal a jeles napok szlovákok által megvalósított elemeinek a közvetítői is voltak a magyar családokhoz, illetve visszahatottak a saját rokonságukra. A vegyes házasságokban éppen ezért sokszor megkettőződött a gyakorlat. Pl. a karácsony esti vacsoránál megtartják a katolikus magyarok böjtös étrendjét, s találják az evangélikus szlovákok tipikus karácsony esti ételeit is. Perbetén a magyarok húsvétkor a locsolóknak a sonka mellé nem kínáltak kalácsot. Ez viszont a szlovákoknál a Magyarországról hozott általános hagyomány volt. Napjainkban e két húsvéti tradicionális szokás együtt jelentkezik a vegyes etnikumú családoknál.”

(Krupa 1997, 506–507. p.)

A korábbi cseh, morva és szlovák telepesfalvakba 1945 után visszatértek korábbi lakóik, illetve újabb telepesek is érkeztek. Megjegyzendő, hogy ekkor az államnak nem volt már érdeke a korábbi célokat követve, a homogén magyar etnikai tömb megbontása érdekében támogat-

ni ezeket a telepesakciókat, hiszen ekkorra a „magyarkérdés” megoldására jóval „hatékonyabb” eszközök álltak rendelkezésre (kitelepítés, deportálás, lakosságcsere). Ráadásul a gyorsan bekövetkezett szövetkezetesítés teljesen kihúzta a talajt a kolonisták lába alól. Ezekben az években Gúta közelében egy szovjet jellegű mintagazdaság köré szerveződve sajátos új település, Ifjúságfalva jött létre. Alapítói eredendően olyan fiatal szlovákok, akik a lakosságcsere keretében kerültek át Magyarországról (Tótkomlósról és Pitvarosról). Mivel a környékbeli magyar gazdák is sorra beléptek az itt létrehozott szövetkezetbe, majd a kisszigeti tanyavilágot közgazgatásilag Ifjúságfalvához csatolták, a korábban szlovák többségű település fokozatosan magyarrá vált. Az 1980-as népszámlálás során a település csaknem 70%-a magyarnak vallotta magát (Varga 1992, 71–72. p.).

A korábban alapvetően mezőgazdaságból élő magyarok populáris kultúráját, életmódját (sőt hosszabb távon mentalitását, a munkához, a földhöz való viszonyát is) még meghatározóbban érintette, alakította az ötvenes évek folyamán lezajlott szövetkezetesítés. Néhány további példát sorolok a második világháború után az életmódban, mindennapi kultúrában, mentalításban (?) bekövetkezett változásokra.

Nyilvánvaló, hogy a korábbi, magángazdaságokon alapuló gazdálkodási rendszert alapjaiban borította föl az 1948. évi kommunista hatalomátvétel, majd az azt követő szövetkezetesítés. Korábban a társas munkáknak igen fontos szerepük volt egy-egy faluközösség életében. A magángazdaságok megszűnésével ezek lehetőségei is a minimálisra csökkentek, és (szőlőtermesztő vidékeken) jószerével a szüretre korlátozódtak, illetve a hatvanas–hetvenes évektől a házépítés során realizálódtak. Szabó László Alsó-Garam menti kutatásai során szépen felderítette, hogyan vette át a korábbi mezőgazdasági társas munkák szerepét a térség falvaiban a házépítés: „A kollektivizálás vetett véget a társas munkának, amely a falu egyik legjelentékenyebb munkaszervezeti formája volt, s a nagycsaládok felbomlása után rokoni kapcsolatok alapján szerveződött elsősorban az Alsó-Garam mentén. Ma néhány jelentéktelen munkát leszámítva csakis az építkezésnél kap szerepet, s esetleg a szüretnél. Csehszlovákiában ugyanis a háztájinak nincsen olyan jelentősége, szerepe, mint Magyarországon, s csupán a ház és a szőlő van magántulajdonban, s ehhez, valamint néhány családi eseménnyel járó munkához (lakodalmi főzés, disznóölés, temetés) kapcsolódhat már csak társas munka. [...]

Az anyagi jólét leginkább az új épületek emelésében mutatkozik meg ezen a vidéken. Tömegesen állnak emeletes házak a falvakban, de a korábbi időszakot is már az építkezés hihetetlen előretörése, gazdag külsőségei jellemzik.” (Szabó 1986, 73. p.)

Az egyre jobban kitapintható anyagi jólét, főleg az ország délnyugati részén a hatvanas évek második felétől mindinkább terjedő „föliázásnak” is köszönhető. Az egyre hatalmasabb föliásátraktakban termesztett primőröket (saláta, retek, paprika, paradicsom stb.) a termelők egyrészt a közeli városok (Trencsén, Tapolcsány, Nyitra, Galánta, Érsekújvár, Léva, Komárom stb.) piacain értékesítették, illetve távolabbi helyeken (főleg Morva- és Csehországban, valamint Rimaszombatban, Rozsnyón) adták el. Az ebből a tevékenységből fakadó többletkeresetet különféle presztízscikkre (autó, televízió, hifitornyok, ruházkodás), valamint házépítésre fordították (vö. Szapu 1993, 114. p.).

Mindez persze azt is jelenti, hogy a falusi és kisvárosi architektúra is gyökeresen átalakult a második világháborút követő évtizedekben. Ez egyrészt a viszonylagos anyagi jólétnek, felemelkedésnek is köszönhető, amikor is a lakosság megtakarított pénzét házépítésbe fordíthatta. Mivel az építkezés mérnöki tervezéshez kötött engedélytől függött, az ötvenes–hatvanas évek „kockaházai” alapvetően egy típusra vezethetők vissza. Balassa M. Iván az Alsó-Garam

mente falvainak népi építkezését az 1970-es évek első felében vizsgálva megállapította: „a gyűjtés megindulásakor nyilvánvalóvá vált, hogy a községekben rendkívül kevés a 19–20. század fordulóját megelőző időben épült hagyományos paraszti épület. Ennek több oka van, az egyik a két világháború közötti erőteljes gazdasági fellendülés, és ennek következtében a falvak erőteljes átépülése. A másik ok a világháború eseményeiben kereshető, a Garam alsó folyásának mente hosszas csaták színhelye volt, a községek sora többször is gazdát cserélt, s így az épületek tetemes része elpusztult.” (Balassa 1990, 5. p.) Mivel a szerző alapvetően az archaizmusokat kereste kutatásai során, tanulmányából sokkal többet nem lehet kihámozni a most tárgyalt időszak építkezéseivel kapcsolatban. A népi építkezésnek ez a gyökeres átalakulása azonban nem jellemző egységesen az egész, magyarok lakta térségre. A faluképek teljes átalakulása elsősorban a gazdagabb kisaliforniai területekre jellemző.

„Meglepő volt számomra – bármerre mentem – a korszerű közlekedéssel összefüggő nagyarányú építkezés. A tömegesen épülő új házak nemcsak a falu külső képét változtatják meg, hanem mélyreható belső változással is járnak. Kolonban egy új teleppel bővült a falu [...] Lédecen, amely azelőtt két megye határán feküdt, alig ismerne rá valaki a szép új házakkal bővült régi »nyitrai« és »barsi« sorra. Menyhén azért panaszkodnak a kőművesek, hogy nem győzik a munkát, mindenki új házat akar... Az új házakban, az új környezetben megszületik az új életforma, az embereknek egymáshoz való viszonya, amely ha ideig-óráig tiszteletben tartja is a régit, de tartósan nem őrzi azt.”

(Vikár 1958, 418. p.)

Igaz ez részben még az olyan, a köztudat szerint a mai napig viszonylag archaikus kultúrájú települések esetében is, mint Martos (vö. Gaál 1988). A Kisaliforniaon tehát, s ezen belül elsősorban a Csallóközben a gyors átalakulást az 1966-os nagy árvíz erősen felgyorsította, hiszen ekkor egész falvak tűntek el a föld színéről (vö. Kovačevićová 1975, 46. p.). A keletibb tájegységek, illetve a szlovákiai Kisalifornia északibb része viszont a mai napig sokat őriznek a „hagyományos népi architektúra” elemeiből, bár ott is gyökeres átalakulásokra került sor már az ötvenes évektől. Vajkai Aurél kutatásaiból tudjuk, hogy a bányászatból élő, Gömör megyei Rudnán 1955-ben 168 kész ház állott, s ebből 36 új, vakolatlan építmény. A szerző az ezekben az években épült emeletes családi házak alaprajzait is közli (Vajkai 1976, 152. p., továbbá: 154–156. p.). Vajkai kutatásainak időpontjában (1956-ban, majd 1965-ben) a szomszédos Kőrös építményeire alapvetően a húszas–harmincas években készült lakóházak voltak a jellemzőek, azokban az években vezették be a villanyt, kapott a falu rendszeres autóbuszjáratot, építettek bekötőutat stb. (Vajkai 1976, 169. p.). Lakói azonban – nyilván a közmondásszerű piacozási hajlamaiknak köszönhetően – a hatvanas–hetvenes évek fordulójára viszonylagos anyagi jólétre szert téve, hatalmas, inkább státuszszimbólumként szolgáló három- (sőt négy-) szintes, jórészt kihasználatlan házakat építenek. E két példa azonban valószínűleg inkább kivételnek minősül, s általánosságban elmondható, hogy a keleti országrészekben az építkezési láz jó egy-másfél évtizedes késésben volt a kisaliforniai viszonyokhoz képest, s a kilencvenes évek gazdasági visszaesése következtében meg is torpant. Pontos adataink a kérdéskörrel nincsenek

(talán a statisztikai felmérések, szociológiai vizsgálatok eredményei többet tudnának erről mondani). Az ízlésvilágban, életmódban, lakáskultúrában bekövetkezett, néprajzi módszerekkel mérhető változások jellegéről keveset tudunk.

A háború utáni Szlovákia jellegzetes munkáséletformája lett az ingázás. Bár egész új jelenségnek tűnik kultúránkban, mégis vannak azért előzményei, mint amilyen a gömöri erdei munkások életmódja, akik egy-két hétre is elmentek az erdőbe, elemózsiájukat hetitarisznyában kötve a hátukra. Amíg erről az életformáról viszonylag jó ismereteink vannak, addig az ingázó munkások helyzetével, életformájával inkább a statisztikusok, szociológusok foglalkoztak (vö. Gyurgyík 1990).

A vallási életben is gyökeres változásokra került sor elsősorban az 1948-as kommunista hatalomátvétel után. A közösségi vallásgyakorlatot adminisztratív úton igyekeztek lehetlenné tenni (így a körmeneteket, búcsújárásokat betiltották). A hatósági tilalmakat megkerülendő a szlovákiai magyar hívők Magyarországon igyekeztek részt venni olyan egyházi-vallási rendezvényeken, amelyekre szülőföldjükön nem volt módjuk (vö. Lukács 1996, 85–86. p.).

Az időbeli közelség miatt nincs mit csodálkoznunk azon (bár közben nem is nyugtathat meg bennünket ez a tény), hogy a fentieknél is kevesebb adattal, fogódzóval rendelkezünk az 1989-es társadalmi-politikai változások hatásairól a populáris kultúrában. Viga Gyula, felső-bodrogközi kutatásai margójára jegyzi meg, hogy „külön vizsgálatot érdemelne az 1990-es évek változása, ami sok tekintetben emlékeztet a magyarországi folyamatokra. A fiatalok nem kívánnak visszatérni – kevés kivétellel – falujukba, a tőkehiány és az értékesítés bizonytalansága nem tette vonzóvá a mezőgazdálkodást.

Az idősebbek közül igen sokan visszaigénylik a földjüket, a munkaerő- és tőkehiány azonban őket is sújtja. Egymással összefüggő gazdasági, társadalmi, politikai folyamatokat indukált ebben a térségben is – azok minden ellentmondásával – a 20. század, melynek vizsgálata inkább szociológiai feladat, jöllehet tanulmányozása fontos tanulságokat rejthet a kultúra változásának vonatkozásában is.” (Viga 1996, 139. p.)

Ezek a megállapítások csak részben érvényesek a térség nyugati felének viszonyaira. Itt ugyanis mind a mezőgazdaságban, mind a gazdasági élet egyéb szféráiban (pl. különféle kiskereskedések, vendéglők stb. megnyitása) nagy vállalkozó kedvre valló fellendülés volt tapasztalható a rendszerváltást követő években, ami, igaz, az utóbbi esztendőben visszaesni látszik. Az új gazdasági-kereskedelmi lehetőségek nyilvánvalóan kihatással vannak az egész életmódra, értékrendre, viselkedéskultúrára stb. – ezek vizsgálatával még nem foglalkoztunk, pedig egy szociálintropológiai felmérés kétségkívül tanulságos lehetne.

Az egyik korábbi fejezetben (227. o.) már volt szó az ún. korcsoport-találkozókról. Ezek lényege, hogy – alapvetően szakszervezeti kezdeményezésre – a kerek születési évfordulót ünneplő dolgozókat az adott vállalatok vezetősége megjutalmazta. Ebből aztán falusi szinten, közösen tartott nagy ünnepségek kerekedtek, ahová az ott született, de időközben a településről elkerült évfolyamtársakat is meghívták. Az ötven- és hatvanévesek közös megünneplésére vannak adataink a Mátyusföldről. A szokás a hetvenes években kezdődött (párhuzamai az ausztriai Burgenlandból, a Vajdaságból és a Székelyföldről is ismeretesek, miközben Magyarországon nem alakult ki hasonló szokás), ám a rendszerváltás után már Szlovákiában is elhalványodott (vö. Nagy 1994; 1999). 1989-et követően kialakulófélben van egy más jellegű szokás. Amíg korábban a második világháború után Magyarországra telepítettek sorsáról az akkori Csehszlovákiában nyíltan nemigen lehetett beszélni, 1989 után ez a tabu megszűnt. Több településen – a deportálás és kitelepítés mementójaként – emlékművet, emléktáblát

készítettek, s néhány helyen (Gúta, Kuntapolca, Udvard stb.) évente megtartják a településről elszármazottak találkozóját is.

Az 1989-et követő határmegnyitás, az utazási lehetőségek, a nyugati árucikkek beözönlésének a hatása a települések alakulásán már most kézzelfoghatóan lemérhető. A növénykultúrában szinte futótűzként terjed az osztrák–bajor vidékek jellegzetes dísznövénye, a futómuskátli, valamint a szurfínea; néhány esztendő alatt a legintimebb családi ünnepnek számító karácsony megünneplésekor létjogosultságot nyert az adventi koszorú, illetve a Valentin-napi ajándékozás szokása. Kissé részletesebben vizsgáljuk meg az adventi koszorú térhódítását a vizsgált területen. A szokás lényege, hogy egy örökzöldből fonott koszorúra négy gyertyát helyeznek, s azt a plafonhoz erősített szög segítségével az asztal fölé lógatják, illetve újabban egyszerűen az asztalra helyezik. Advent első vasárnapján gyújtják meg az első gyertyát, majd a következő vasárnapokon fokozatosan a többit.

A szlovákiai magyar tannyelvű alapiskolák harmadik osztálya számára kiadott *Olvasókönyv*-ben az alábbiakat olvashatjuk: „A karácsonyvárás hangulatát emeli az adventi koszorú.

Ez a szokás régi időkre nyúlik vissza, és kapcsolatban van a téli napforduló ősi szokásaival. A gyűrű, a kör, a koszorú az ősrégi időkben mágikus jel volt, és varázslatra alkalmas tárgynak számított. Réges-régen december elején az emberek az északi országokban fűzfavesszőből koszorút fontak, és örökzöld gallyakkal körülcavarták. Ezt színes szalagokkal díszítették, majd később gyertyát is erősítettek rá, és a mennyezetről szalagokon lógatták le. Az utóbbi időben koszorút helyeznek az asztalra vagy a bejárati ajtóra.

Amikor ma otthonunkat adventi koszorúval díszítjük, nem is gondolunk arra, hogy valójában egy ősi pogány szokás hagyományait folytatjuk.” (Szuchy–Marták 1996, 77. p.)

Ezzel szemben Hermann Bausinger németországi kutatásai, valamint a Fórum Társadalomtudományi Intézet Etnológia Központja által 1999-ben lebonyolított dél-szlovákiai vizsgálatok alapján viszonylag pontosan ismerni lehet az adventi koszorú geneziséét és elterjedésének irányát, intenzitását. A jelenség a 19. század közepén, északnémet területen, protestáns körökben alakult ki (egészen pontosan, az első konkrét nyoma 1850-ből, Hamburgból mutatható ki), majd fokozatosan terjedt dél felé: először a protestáns (nagy)polgárság, az ipari munkásság és csak némi fáziseltolódással a parasztság körében, majd az első világháborút követően szórányosan, s tömegesen csak inkább a második világháború után a bajor–osztrák katolikus lakosság körében is. A Kárpát-medence térségébe rendkívül szórányosan az itt élő németek közvetítésével bukkan föl a két világháború között, majd NDK-s „importként” a hatvanas évek végétől találkozunk vele, elsősorban Magyarországon. Igazi elterjedése térségünkben azonban csak az 1989-es rendszerváltást követően dokumentálható. A különféle nyugati tévéállomások, képeslapok, a virágüzletek, s nem utolsósorban a katolikus egyház hatására terjedt el a dél-szlovákiai magyar háztartásokban. Főleg értelmiségi, vállalkozói körökben, s területileg inkább az ország nyugati részén (további részletekkel és irodalommal lásd: Liszka 2000a).

Hasonló módon történt az adventi kalendáriumok elterjedése is. Az édességiparnak köszönhetően már a nyolcvanas évek első felében felbukkannak a szlovákiai piacon is (feltehetően NDK-s importként) a kisgyermekeknek szánt, 24 kinyitható ablakocskával ellátott (az ablakok mögött egy-egy csokoládédarab rejtőzik) desszertes dobozok. Különféle képes folyóiratok hatására újabban a szülők is készítenek a gyerekeknek adventi kalendáriumokat (ház, fenyőfa stb. formában). Ennek azonban vélhetően polgári körökben régebbi gyökerei is vannak. Legalábbis erre engednek következtetni az 1900-ban született Márai Sándor sorai, aki *A négy*

évszak címen, először 1938-ban megjelent kötetében így emlékezik vissza kassai gyermekkorának decembereire: „Gyermekkorunkban e hónap első napján árkus papírra, kék és zöld ceruzával, karácsonyfát rajzoltunk, karácsonyfát, harmincegy ággal. Minden reggel, dobogó szívvel, megjelöltük, mintegy letörtük e jelképes fa egyik ágát. Így közeledtünk az ünnep felé.” (Márai 2000, 219. p.)

1993-TÓL

Ha lehet, még a fentieknél is bonyolultabb és kényesebb kérdés annak megválaszolása, hogy vajon az önálló Szlovákia létrejötte volt-e lemérhető hatással a szlovákiai magyarok populáris kultúrájának alakulására. Az nyilvánvaló, hogy azok a kistermelők, akik terményeiket (zöldség, gyümölcs) korábban elsősorban a cseh és morva országrészekben értékesítették, a közbeékelődött új határ miatt fokozatosan kiszorultak (-tak) a cseh piacról. Ezzel a kulturális érintkezés egy lehetősége is megszűnt, aminek konkrét kihatásai csak hosszabb távon lesznek tán lemérhetőek. Ugyanígy bonyolultabbá vált a szlovákiai magyar fiatalok továbbtanulása a cseh főiskolákon és egyetemeken. A magyar legényeket ezentúl a szlovák, nem pedig a cseh-szlovák hadseregbe sorozzák be. Szolgálati idejük alatt (amit természetesen immár szlovákiai laktanyákon töltenek le) nem kerülnek kapcsolatba cseh sorstársaikkal. Ezek a tények is a kulturális kapcsolatok újabb csatornáit zárták el.

A „szlovákiai magyar vice” sajátos, helyhez kötött műfajként megvolt ugyan már korábban is, de ebben az időszakban is keletkeztek újak, illetve régebbi vicceket aktualizáltak (pl. az egyik főszereplőit, a nyolcvanas évek eleji Csemadok vezető funkcionáriusait a kilencvenes évek végére a Magyar Koalíció Pártja vezető emberei váltották föl). Mint új elem jelent meg a viccekben az 1994-es szlovák nyelvtörvény.

„– Kérek a kutyámnak egy kiló marhanyelvet.
– Marhanyelvünk az nincs. Kötelező és hivatalos államnyelvvél viszont szolgálhatok tonnaszám.”
„– Mit jelent szlováknak lenni Dél-Szlovákiában?
– ???
– Semmi esetre sem nemzetiséget. Vezető funkciót...”

(Zalabai 1994/7, 48–49. p.)

Ezek a viccek főleg azért érdekesek, mert egy teljesen konkrét időszakhoz (egy adott politikai garnitúra idejéhez) és helyhez kötöttek. Ebben az esetben valóban érvényes az egyébként teljesen hamis tizenkettedik óra emlegetése a néprajzkutatásban. Amennyiben az ilyen s ehhez hasonló vicceket, tréfás találósokat nem jegyezzük föl az adott pillanatban, évek, netán évtizedek múltán már reménytelen vállalkozás a dokumentálásuk.

Összefoglalás

Az 1918. október 28-án kikiáltott Csehszlovák Köztársasághoz került mintegy 650 000 fő magyar népi kultúráját meglehetősen hézagosan ismerjük (a korszak populáris kultúrájáról rajzolható kép, ha lehet, még foghíjasabb). Annyi azonban egyértelmű, hogy a magyar falusi és kisvárosi népességet tradicionális népi kultúrája alapján három nagyobb egységbe sorolhatjuk. Nyugatról kelet felé haladva az első a Kisalföld Dunától északra elterülő része, amely első sorban a Dunántúl népi kultúrájával mutat rokonságot, miközben az Alföld és a „Palócföld” felé mutató jegyek is tarkítják. Főleg északi része a szlováksággal, nyugati pedig a Pozsony környéki németekkel élt szoros (gazdasági és kulturális) kölcsönhatásban. Jelentősebb tájegységei a Csallóköz, a Mátyusföld, a Vág és Garam köze, valamint a Zobor-vidék. A térség középső részén, nagyjából a Garam és a Hernád vonala között élő népcsoportot sommásan „palóc”-ként szokás emlegetni. Az új államhatár ezt a népcsoportot kettévágta, déli része Magyarországon maradt, míg az északi Szlovákiához került. Gazdasági kapcsolatai egyaránt kötötték a szomszédos szlováksághoz és az alföldi területekhez. Mindemellett a „palóc”-ként jelzett népcsoport kulturálisan, konfesszionálisan, társadalmilag is rendkívül tagolt, s lényegében csak bizonyos nyelvjárási elemek tartják egyben. A harmadik egység a Kassa környéke, valamint a Felső-Bodrogköz és az Ung-vidék, amely a kárpátjai területekkel az évszázados gyakorlatnak megfelelő kapcsolatait 1945-ig lényegében ápolhatta. Emellett lengyel és alföldi kötődései is voltak. 1945 után, az újonnan meghúzott csehszlovák–szovjet határ a térség korábbi kötődéseit elvágta, és a külső kapcsolatok átszervezését segítette elő.

A szlovákiai magyar tájak népi kultúrája tehát 1918-at megelőzően tagolt volt, s az egyes nagy- és kistájak szorosabb, észak–déli kapcsolatban állottak a később Magyarország fennhatósága alatt maradt szomszédos területekkel, mint – kelet-nyugati irányban – egymással. Ez, a természetföldrajzi adottságok és a úthálózat mellett annak tudható be, hogy ezek a régiók amolyan félhold alakban Budapest vonzáskörzetéhez tartoztak. Darkó István Losonc példáján ezt a helyzetet érzékletesen szemlélteti: „A nagy test szívéhez, Budapesthez akkora távolságra volt, hogy jól hallhatta a dobbanásait. Délután öt órakor szokott volt berobogni a losonci állomásra Körmöcbánya és Zólyom hegyeiből, Közép-Európa legszebb vasútvonalán a »ruttkai gyors«. A losonci polgár kis kézitáskával szállott fel rá, hogy este már valamelyik pesti színház nézőterén üljön, vagy üzleti ügyeit intézhesse...” (in Tamás szerk. 1938, 197. p.) A 20. század általában véve is a népi kultúra gyökeres átalakulásának a korszaka, tehát ezek a modernizációs erők és az egyre gyorsabb ütemű polgárosodás erősen uniformizálta a szlovákiai magyarok népi kultúráját. Ehhez társultak az impériumváltásból adódó külső hatások, a korábbi piacközpontoktól való leszakadás, a „központi” szituációból peremhelyzetbe kerülés, továbbá az iskolarendszer, a hadsereg, a csehszlovák ipar stb. egységesítő hatása. Az 1938-as államfordulat magával hozott ugyan bizonyos új hatásokat, ám ezek az idő rövidsége és az egyébként is háborús viszonyok következtében nem mutatkoztak különösebben erősnek. Az 1945 utáni korszak az impériumváltás mellett az 1948-as kommunista hatalomátvételtől adódó társadalmi átalakulás miatt is erősen rányomta bélyegét a szlovákiai magyarok populáris kultúrájára. A magánbirtokon alapuló gazdálkodást fölváltotta a kollektivizált mezőgazdasági termelés, az 1918 után alaposan legyengült magyar kis- és kézművesipar gyakorlatilag megszűnt, az ünnep- és hétköznapokat is áthatotta az új ideológia. A század vége felé a modernizációs hatások mellett egyre erőteljesebben érvényesülnek bizonyos globalizációs jelenségek, amelyek már nemcsak egymáshoz közelítik, hanem a „világ-

kultúrába” is bekapcsolják a szlovákiai magyar tájak populáris kultúráját (pl. a legkisebb falvakban is felbukkanó graffitik).

Mindezek, a fentiekben példákkal is illusztrált hatások is hozzájárulhattak ahhoz, hogy ma a magyar–szlovák államhatár két oldalán fekvő, egyaránt magyar lakosságú, korábban kulturálisan egyértelműen összetartozó települések külső képe már korántsem azonos, s hogy a határ két oldalán lakó magyarok mentalitása is más-más lett. Ez persze nem jelenti azt, hogy a szlovákiai magyarok populáris kultúrája teljesen homogenizálódott. A korábbi nagytáji jellegzetességek töredékei a mai napig jelen vannak ebben a kultúrában, amelyeknek köszönhetően körvonalaikban ma is kitapinthatók.

131. Zöldségtermesztésre szolgáló fóliasátrak, Gúta

132. „Kínai piac”, Udvard

133. Szlovák hatást visszatükröző étterem, Coca-Cola-reklámmal, Gúta

134. Valentin-napi kirakat-
dísz, Komárom

135. Graffiti vonaton,
Érsekújvár

136. Graffiti, Komárom

IRODALOMJEGYZÉK, FORRÁSOK

Publikált források és összehasonlító, valamint elméleti irodalom

Ág Tibor – Barsi Ernő – Koncsol László

1997 *Kemény a föld a patonyi határban. Dióspatony népzenei hagyományai.* Dunaszerdahely, Lilium Aurum Kiadó, 163 p.

Arany A. László

1941 *A szlovákiai magyarság néprajza.* Bratislava–Pozsony, Toldy-kör, 16 p. /Szlovákiai Magyar Művelődési Könyvtár./

Badačová-Čorbová, Slávka

1995 *Ulica ako miesto spoločenských kontaktov. Slovenský národopis*, 43, 47–56. p.

Bakos József

1953 *Mátyusföldi gyermekjátékok.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 336 p. /Új Magyar Népköltési Gyűjtemény, 7./

Bálint Sándor

1962 *A szegedi paprika.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 138 p.

Barabás Jenő

1963 *Kartográfiai módszer a néprajzban.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 189 p. 1971–72 Innovationszentrum in der ungarischen Agrarkultur. *Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei.* Budapest, 287–290. p.

Barabás Jenő szerk.

1987–1992 *Magyar Néprajzi Atlasz.* 1–9. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó

Barna Gábor

2000b *Mentális határok – megduplázott világok.* In *Folklorisztika 2000-ben. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára.* Budapest, ELTE BTK, 689–701. p.

Bausinger, Hermann

1966 *Zur Kritik der Folklorismuskritik.* In *Populus Revisus. Beiträge zur Erforschung der Gegenwart.* Tübingen, Tübinger Vereinigung für Volkskunde, 61–75. p. [magyarul: A folklorizmus-kritika bírálatához. In Hermann Bausinger: *Az újrarájzolt nép.* Vál. Voigt Vilmos. Szerk. Verebélyi Kincső. Budapest, 1982, ELTE BTK Folklore Tanszék, 79–95. p.]

1969 *Kritik der Tradition. Anmerkungen zur Situation der Volkskunde.* *Zeitschrift für Volkskunde*, 65, 232–250. p. [magyarul: A hagyomány kritikája. Megjegyzések a néprajz helyzetéhez. In *Néprajzi szöveggyűjtemény.* 1. köt. Szerk. Tálasi István. Budapest, 1982, Tankönyvkiadó, 9–27. p.]

1977 *Adventskranz.* Würzburg–München, Bayerisches Nationalmuseum, 31 p. /Ethnologia Bavarica. Heft, 4/

1978 *Identität.* In *Bausinger–Jeggle–Korff–Scharfe 1978*, 204–263. p.

1986 *Volkskultur in der technischen Welt.* Frankfurt–New York, Campus Verlag, 228 p.

1988 *Name und Stereotyp.* In Helge Gerndt (Hrsg.): *Stereotypvorstellungen im Alltagsleben.*

Beiträge zum Themenkreis Fremdbilder – Selbstbilder – Identität. Festschrift für Georg R. Schroubek zum 65. Geburtstag. München, Münchner Vereinigung für Volkskunde, 13–19. p. /Münchner Beiträge zur Volkskunde. Band 8./

- 1991 Tradition und Modernisierung. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, 87, 5–14. p.
1995 *Népi kultúra a technika korszakában.* Budapest, Osiris–Századvég, 215 p.
1999 *Volkskunde. Von der Altertumsforschung zur Kulturanalyse.* 3. bőv. kiad. Darmstadt, Carl Habel Verlagsbuchhandlung, 317 p.

Bausinger, Hermann – Brückner, Wolfgang (Hrsg.)

- 1969 *Kontinuität? Geschichtlichkeit und Dauer als volkskundliches Problem.* Berlin, Erich Schmidt Verlag, 187 p.

Bausinger, Hermann – Jeggle, Utz – Korff Gottfried – Scharfe, Martin

- 1978 *Grundzüge der Volkskunde.* Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 281 p. /Grundzüge. Band 34./

Beňovský, Karol

- 1930 *Rozprávky zo starého Prešporku.* Bratislava, Nakladateľstvo J. Otto, 94 p.

Benyovszky, Karl

- 1930 *Sagenhaftes aus Alt-Pressburg.* Bratislava–Pressburg, Siegm. Steiner Verlagsbuchhandlung, 120 p.
1931 *Sagenhaftes aus Alt-Pressburg. Neue Folge.* Bratislava–Pressburg, Siegm. Steiner Verlagsbuchhandlung, 112 p.

Bihary Mihály

- [1996] *A régi Komárom. Egy borbély emlékiratai.* Gilde Könyvek. Gilde Verlags- und Handels-GMBH. Schweiz, 200 p.

Bodnár Mónika

- 1988 Adatok Tornaújfalui népi táplálkozásához. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 25–26. Miskolc, 735–746. p.
1991 Adatok egy elmagyarosodott ukrán (ruszin) telepítésű falu – Horváti (Chorvát) – történetéhez és néprajzához. In *Nemzetiség – identitás. A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai.* Ujváry Zoltán közreműködésével szerk. Eperjessy Ernő és Krupa András. Békéscsaba–Debrecen, Ethnica, 55–66. p.

Borsos Balázs

- 1998 A modernizáció hátulütői. A folyószabályozás mint modernizáció és hatása a mezőgazdaság színteréül szolgáló természeti környezetre. In *Szűcs szerk. 1998*, 47–54. p.
2000 *Három folyó között. A bodrogi közti gazdálkodás alkalmazkodása a természeti viszonyokhoz a folyószabályozási munkák előtt és után (1840–1910).* Budapest, Akadémiai Kiadó, 223 p. + 29 táblázat

Botík, Ján – Méry Margit szerk.

- 1981 *A csehszlovákiai magyar nemzetiség néprajzi kutatása.* Bratislava, Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete – Csemadok Központi Bizottsága, 222 p.

Bringéus, Nils-Arvid

- 1990 *Der Mensch als Kulturwesen. Eine Einführung in die europäische Ethnologie.* Würzburg, 212 p.

Burke, Peter

1991 *Népi kultúra a kora újkori Európában.* Budapest, Századvég Kiadó – Hajnal I. Kör, 414 p.

Csallóköz

1865 *Csallóköz vízmentesítése 1854-től 1864-ig.* Az egyleti elnök megbízásából egy társulati tag által szerkesztve. Csallóköz víz szabályozási csatornáinak tervével. Bécs, 62. p.

Cséplő Ferenc

1995 *Réte – bástya és menedék. Helytörténet két egyházi könyv köré építve.* Dunaszerdahely, Gyurcsó István Alapítvány, 48 p. /Gyurcsó István Alapítvány Füzetek, 3./

Csoma Zsigmond

2000 *Cseregyerek és mezőgazdasági innováció. A Kárpát-medence nyugati és északi területein a 18. századtól a 20. század első negyedéig.* *Néprajzi Látóhatár*, 9, 3–4. sz. 79–94. p.

Danter Izabella

1994a *Adalékok a cseregyerek-rendszerhez a Mátyusföldön.* In *Liszka szerk. 1994a*, 299–308. p.

Darkó István

1938 *Losonc.* In *Tamás szerk. 1938*, 189–218. p.

Fehérváry Magda szerk.

1992 *Gúta hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében.* Komárom, Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, 170 p. /Népismereti Könyvtár, 2./

Féja Tiborné

1938 *A martosi kézimunka.* *Tátra*, 2, 92–94. p.

Fél Edit

1942 *A női ruházatkodás Martoson.* *Néprajzi Értésítő*, 34, 93–140. p.

1980 *Martosi viselet.* In *Magyar Néprajzi Lexikon.* Szerk. Ortutay Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó, 3. köt. 527–529. p.

Fielhauer, Helmut Paul

1978 *Kinder-Wechsel und „Böhmisch-Lernen“.* *Sitte, Wirtschaft und Kulturvermittlung im früheren niederösterreichisch-tschechoslowakischen Grenzbereich.* *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, 32, 115–148. p.

Filep Tamás Gusztáv – Szőke Edit szerk.

1996 *A tölgyerdőre épült város. Felföldi tájak, városok.* Dunaszerdahely, Lilium Aurum Kiadó, 210 p.

Földes György

1932 *Kukkónia lelke. Csallóközi történetek.* Košice-Kassa, Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet, 209 p.

Gaál Ida

1988 *Ízlésváltozás egy kisalföldi magyar település (Martos) 20. századi lakáskultúrájában.* In *Komárom Megyei Néprajzi Füzetek*, 3. Szerk. Körmendi Géza. Tatabánya, TIT Komárom Megyei Szervezetének Néprajzi Szakosztálya, 54–60. p.

Gavazzi, Milovan

- 1956 Die kulturgeographische Gliederung Südosteuropas. *Südost-Forschungen*, 15. München, 5–21. p.
1958 Die Kulturzonen Südosteuropas. *Südosteuropa-Jahrbuch* 2. München, 11–31. p.

Géczi Lajos

- 1989 *Ungi népmesék és mondák*. Budapest–Bratislava, Akadémiai Kiadó – Madách Kiadó, 618 p. /Új Magyar Népköltési Gyűjtemény, 23./
1998 *Ondava menti népköltészet*. Pozsony, Madách–Posonium, 260 p.

Geőcze Sarolta

- 1901 *A Bodrogköz*. Budapest, Magyar Gazdaszövetség, 34 p. /A Magyar Gazdaszövetség Kiadványai, XXXIX./

Greyerz, Kaspar von

- 2000 *Religion und Kultur. Europa 1500–1800*. Göttingen, Vandenhoeck-Ruprecht, 395 p.

Gunda Béla

- 1994a *Hagyomány és európaiság*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 68 p. /Értekezések – Emlékezések./

Gyr, Ueli

- 1989 Ausserhäusliche Lehrzeit, Spracherziehung und Lebenslauf. *Ethnologia Europaea*, 185–201. p.

Györffy István

- 1942a *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*. 3. kiad. Budapest, Államtudományi Intézet Tájé- és Népkutató Osztálya, 92 p. /A Magyar Táj- és Népismeret Könyvtára, 1./
1942b *Magyar nép – magyar föld*. S. a. rend., bev. Györffy György. Budapest, Turul, 477 p.

Gyurgyík László

- 1990 Ingázás Szlovákiában – adalékok egy társadalmi-gazdasági jelenség megközelítéséhez. *Új Mindenes Gyűjtemény*, 9. Bratislava, Madách Kiadó, 139–156. p.

Hartinger, Walter

- 1985 Epochen der deutschen Volkskultur. *Ethnologie Europaea*, 15, 53–92. p.
1992 *Religion und Brauch*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 314 p.

Hofer Tamás

- 1975 Három szakasz a magyar népi kultúra XIX–XX. századi történetében. *Ethnographia*, 86, 398–414. p.

Holuby, Jozef Ludovít

- 1958 *Národopisné práce*. Zostavil a úvod napísal Ján Mjartan. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 543 p.

Huska, Miroslav A.

- 1972 *Slovenské pltníci. Život, práca a kultúra slovenských pltníkov*. Martin, Vydavateľstvo Osveta, 294 p.

Ipolyi Arnold

- 1858 Csallóközi uti-képek. *Vasárnapi Ujság* 6–7, 17–18, 30–31, 40–42, 52–55, 77–79, 89–90, 99–114–115, 126–127. p.

Jankovics Marcell

2000 *Húsz esztendő Pozsonyban.* Pozsony, Méry Ratio, 235 p.

Jócsik Lajos

1943 *A magyarság a cseh és szlovák néprajzi térképeken.* Budapest, 47 p. /A Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Kiadványai, 6./

Jókai Mária – Méry Margit

1998 *Szlovákiai magyar népviseletek.* Pozsony, AB-ART, 352 p.

Jókai Mór

1960 *Önéletrajzi írások.* Vál., s. a. rend., előszó, utószó Hegedűs Géza. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 502 p. /Jókai Mór válogatott művei./

1963 *Mire megvénülünk.* Budapest, Akadémiai Kiadó. Jókai Mór összes művei. Regények, 16. köt. Szerk. Nagy Miklós, 571 p.

Kálmán Béla

1943a *A Nyitra-Zsitva vidék földje és népe.* In *Vas szerk. 1943*, 36–46. p.

Karcsay [Csaplár Benedek]

1851 *Népismeai adalékok.* Csallóközi, különösen Duna-Szerdahely-táji népszokások. *Uj Magyar Muzeum*, 2, 495–503. p.

Kecskés László

1978 *Komáromi mesterségek.* Bratislava, Madách Kiadó, 265 p.

Keszeli Ferenc

1990 *Szóhancúr.* Bratislava, Madách Kiadó, 60 p.

Kiliánová, Gabriela

1994 *Etnicita, kultúra a hranice. Prípad Strednej Európy. Etnologické rozpravy*, 2. Bratislava, 45–56. p.

Kisbán Eszter szerk.

1994 *Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás.* Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet, 247 p.

Kocsis Aranka

1997 *A vajkai szék nemesei. Hagyatéki leltárak a 17–19. századból.* Pozsony, Kalligram Kiadó, 503 p. /Csallóközi Kiskönyvtár./

Kodály Zoltán

1913 *Pótlék a zoborvidéki népszokásokhoz.* *Ethnographia*, 24. 114–116, 169–174, 235–239. p.

1976 *A magyar népzene.* Szerk. Vargyas Lajos. 7. kiad. Budapest, Zeneműkiadó, 335 p.

Komáromy Sándor

1992 *A XVIII. századi sárospataki kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények.* Debrecen, KLTE–Néprajzi Tanszék, 98 p. /Folklor és etnográfia, 61./

Kósa László

1979 *Rozmaringkoszorú. Szlovákiai magyar tájak népköltészete.* Bratislava, Madách Kiadó, 620 p.

1981a *Gyermekcsere és nyelvtanulás.* In *A II. békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató*

- Konferencia előadásai.* 1. köt. Szerk. Eperjessy Ernő – Krupa András. Budapest–Békéscsaba, Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önálló Osztálya, 142–148. p.
- 1981b A nemzetiségek néprajzi kutatásának problémái napjainkban. In *Botík–Méry szerk. 1981*, 26–32. p.
- 1987a Kinderaustausch und Spracherlernen in Ungarn. *Hungarian Studies*, 3, 1–2. sz. Budapest, 85–93. p.
- 1990 Felsőbányai és főrévi dramatikus népszokások az Uránia Színház színpadán. *Ethnographia*, 101, 304–314. p.
- 1998 *Paraszi polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. 3., bőv. kiad. Budapest, Planétás Kiadó, 456 p. /Jelenlévő Múlt./

Kovács István, B.

- 1985a Sebesi Jób népköltészeti gyűjtőútja Gömörben. Adalék a gömöri népköltészeti kutatások történetéhez. *Irodalmi Szemle*, 28, 167–172. p.
- 1985b Gömöri adalékok a szlovák–magyar interetnikus kapcsolatokhoz. In *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 2. kiegészítő kötet*. Szerk. Szabadfalvi József – Viga Gyula. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 53–57. p. /A Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai, 16./
- 1991 A Vály-völgyi népélet történeti rajza. In *B. Kovács szerk. 1991*, 33–119. p.

Kovács István, B. szerk.

- 1991 *Vály-völgy*. Pozsony–Rimaszombat–Felsővály: Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, 427 p. /Népismereti Könyvtár, 1./

Kovačevićová, Soňa

- 1975 *Vkus a kultúra ľudu*. Bratislava, Pallas, 158 p.

Kovačevićová, Soňa red.

- 1990 *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava, Veda, 123 p.

Kóhalmi József

- 1886 Dr. Majer István cz. püspök, a mi „István Bácsink” mint félszázados író. 1835–1885. In *István bácsi naptára 1886. évre*. Pest, 63–70. p.

Krupa András

- 1970 Negyedi káposztatermesztők Csanádalbertin és Nagybánhegyesen. *Békési Élet*, 5, 61–77. p.
- 1997 Jeles napok interetnikus kölcsönhatásai Perbetén és Naszvadon. In *Európából Európába. Tanulmányok a 80 esztendő Balassa Iván tiszteletére*. Szerk. Csoma Zsigmond – Viga Gyula. Budapest–Debrecen, Györffy István Néprajzi Egyesület, 504–514. p. /Néprajzi Látóhatár, 1–4./

Lipták, Lubomír

- 1999 Helycserek a piedesztálon. A politikai váltások emlékművei és az emlékműváltások politikája. *Kalligram*, 5. sz. 126–152. p.

Liszka József

- 1997c „Da waren wir alle gleich...” A Pozsony környékéről kitelepített németek magyarsággképe. *Ethnographia*, 108, 69–85. p.
- 2000a Az adventi koszorú. Egy felmérés előzetes eredményei. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2, 1. sz. 147–156. p.
- 2000e A (cseh)szlovákiai magyarság önmeghatározásának jelképrendszeréhez. In *Jeles jogok – jogos jelek. Nyelvi jogok – társadalmi konfliktusok*. Szerk. Balázs Géza – Voigt Vilmos.

Budapest, Magyar Szemiotikai Társaság, 149–158. p.

Liszka József szerk.

- 1993 „*Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok...*” *Tanulmányok a 65 éves Ág Tibor köszöntésére.* Komárom–Dunaszerdahely, Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság – Liliom Aurum Kiadó – Gyurcsó István Alapítvány, 285 p. /Népismereti Könyvtár, 7./
- 1994a *Interetnikus kapcsolatok a Kárpát-medence északi részén.* Komárom–Dunaszerdahely, Liliom Aurum Kiadó, 385 p. /Acta Museologica, 1–2./

Lovcsányi Gyula

- 1899 A vág völgyi megyék: Nyitra megye. In *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen*, 15. Magyarország 5. kötete (Felső-Magyarország I. rész), Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, 253–293. p.

Lukács László

- 1996 Észak–déli kapcsolatok. In *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei.* Szerk. Katona Judit – Viga Gyula. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 79–89. p.

Luzsicza Lajos

- 1989 *Ifjúságom, Érsekújvár!* Budapest, Magvető Könyvkiadó, 407 p.

Manga János

- 1939a A visszatért Felvidék néprajza. In *A visszatért Felvidék adattára.* Szerk. Csatár István és Ölvedi János. Budapest, Mahr Ottó és tsa. „Rákóczi” Könyvkiadóvállalat, 211–241. p.
- 1943b Zoborvidéki lakodalmas énekek. In *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára.* Szerk. Gunda Béla. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 195–212. p.

Mannová, Elena (Hrsg.)

- 1997 *Bürgertum und bürgerliche Gesellschaft in der Slowakei.* Bratislava, Academic Electronic Press, 292 p.

Márai Sándor

- 1990 *Egy polgár vallomásai.* Budapest, Akadémiai és Helikon Kiadó, 392 p.
- 2000 *A négy évszak.* Budapest, Helikon Kiadó, 238 p.

Marót Károly

- 1940a Rítus és ünnep. Egy „Magyar Ritologia” körvonalai. *Ethnographia*, 51, 143–187. p.

Máténé Szabó Mária Rózsa szerk.

- 1984 *A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatások.* Budapest, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, 259 p.

Mednyánszky Alajos

- 1981 *Festői utazás a Vág folyón, Magyarországon (1825).* Bratislava, Tatran Kiadó, 121 p.

Melicherčík, Andrej

- 1945 *Teória národopisu.* Liptovský Sv. Mikuláš, Tranoscius, 171 p.
- 1961 Boj proti fašizmu za Slovenského národného povstania v ústnom podaní slovenského ľudu. *Slovenský národopis*, 9, 358–395. p.

Méryová, Margita

- 1990 O tradícii výmeny detí ako spôsob osvojenia si jazyka iných etník. *Slovenský národopis*, 38, 574–580. p.

Michálek, Ján red.

1995 *Stredoeurópske kontexty ľudovej kultúry na Slovensku*. Bratislava, FFUK – Katedra etnológie, 176 p.

Molnár Imre

1998 A magyar anyanyelvű egyházak helyzete Csehszlovákiában. In *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1938*. 1. köt. Szerk. Tóth László. Budapest, Ister Kiadó, 207–257. p.

Molnár Imre – Tóth László szerk.

1990 *Mint fészkből kizavart madár... A hontalanság éveinek irodalma Csehszlovákiában. 1945–1949*. Budapest, Széphalom Könyvműhely, 192 p.

Molnár Imre – Varga Kálmán

1992 *Hazahúzott a szülőföld... Visszaemlékezések, dokumentumok a szlovákiai magyarság Csehországba deportálásáról, 1945–1953*. Budapest, Püski Kiadó, 135 p.

Molnár János – Kossányi István

1966 Csallóközi képek. Mit beszél a Csallóköz Mátyás királyról. *Hét*, 11, 10. sz. 10–11. p.

Morvay Judit

1980 Az etnikai csoport fogalmának kérdéséhez a Nyitra-környéki magyar falvak vizsgálata alapján. In *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 7*. MTA-Néprajzi Kutatócsoport Budapest, 149–160. p.

Nagy Ilona

1994 Korcsoport találkozó. Adalékok egy antropológiai elemzéshez. *Arrabona*, 31–33. Győr, 385–394. p.

1999 Esettanulmány az ajándékozás antropológiájához: az ötvenévesek megajándékozása. In *Démonikus és szakrális világok határán. Mentalitástörténeti tanulmányok Pócs Éva 60. születésnapjára*. Szerk. Benedek Katalin – Csonka-Takács Eszter. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet, 607–616. p.

Nagy Iván

1998 *Erősíteni szíveket. Balony község népzenei monográfiája*. Dunaszerdahely, Csemadok Területi Választmány 249 p. /Gyurcsó István Alapítvány Füzetek, 11./

Naumann, Hans

1929 *Grundzüge der deutschen Volkskunde*. Leipzig, Verlag von Quelle & Meyer in, 151. p. (2. Aufl.)

Ortutay Gyula

1962 Az iskolai nevelés szerepe parasztságunk kultúrájában. *Ethnographia*, 73, 497–511. p.

Paládi-Kovács Attila

1981 Cseregyerekek. Népi kapcsolatok és nyelvtanulás a régi Gömörben. In *Botík–Méry szerk. 1981*, 63–72. p.

1984a Intézményes és önkéntes néprajzi kutatások Csehszlovákiában. In *Máténé szerk. 1984*, 154–173. p.

1984b Kulturális határok és kontaktzónák Észak-Magyarországon. In *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. Szerk. Kunt Ernő – Szabadválvi József – Viga Gyula. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 61–73. p.

Pálfi Csaba

- 1970 A Gyöngyösbokréta története. In *Táncstudományi Tanulmányok 1969–1970*. Szerk. Dienes Gedeon – Maácz László. Budapest, A Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 115–161. p.

Paríková, Magdaléna

- 1994 Repatriált szlovákok identitáskeresése. In *Kisbán szerk. 1994*, 167–172. p.
1995 Podiel profánnych a konfesionálnych inštitúcií v integrácii slovenských repatriantov na južnom Slovensku. In *Michálek red. 1995*, 15–29. p.
1999 *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946–48. Etnokultúrne a sociálne procesy*. Bratislava, STIMUL, 278 p.

Paulini Béla

- 1937 *Gyöngyösbokréta*. Budapest, Dr. Vajna György és Társa, 64 p.

Pechány Adolf

- 1888 *Kalauz a Vág völgyében*. Budapest, k. n. 94 p.

Podolák, Ján red.

- 1992 *Etnokultúrny vývoj na južnom Slovensku, na území medzi dolným Váhom a Ipľom*. Katedra etnológie. Bratislava, Filozofická fakulta UK, 170 p.

Pranda, Adam

- 1970 Niektoré teoretické otázky štúdia ľudovej kultúry v súčasnosti. *Slovenský národopis*, 18, 29–60. p.

Reguly Antal

- 1975 *Palóc jegyzetei. 1857. S. a. rend., jegyz., mutatók Selmeczi Kovács Attila. Eger, 159 p. /Dolgozatok a palóckutatás körében, 1./*

Salner, Peter

- 1994 Bratislava in Apathie. Eine der möglichen Betrachtungsweisen der Jahre der Normalisierung. *Slovenský národopis*, 42, 185–201. p.
1996 Pozsony társasági élete. 1919–1989. *Limes*, 8, 1–2. sz. 31–38. p.

Sas Andor

- 1973 *A koronázó város. A bécsi kongresszustól a nagy márciusig. 1818–1848*. Bratislava, Madách Kiadó, 335 p.

Schwarz-Denk, Elisabeth

- 1983 Als Austaschkind in slowakischer Familie. *Karpatenland*, 15, 95–97. p.

Sidó Zoltán

- 1994 *Mérlegen. Czuczor- napok Érsekújvárott. Érsekújvár, Csemadok Alapszervezet, 92 p.*

Socháň, Pavel

- 1929 Pltníctvo na Váhu. *Prúdy*, 13, 238–246, 289–302, 448–458, 501–511. p.

Szabó László

- 1986 *A népi társadalom változásai az Alsó-Garam mente magyar falvaiban (1900–1974)*. Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszék, 93 p. /Folklór és Etnográfia, 25./

Szalatnay Rezső

- 1954 *Petőfi Pozsonyban*. Bratislava, Csehszlovákiai Magyar Könyvkiadó, 111 p.

Szanyi Mária

1976b Kölcsönhatások egy magyar és egy szlovák népcsoport életében. *Irodalmi Szemle*, 19. 636– 638. p.

Szapu Magda

1993 *Életmódvizsgálatok a Vág völgyében. Szimő*. Komárom, Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, 146 p. /Népismereti Könyvtár, 4./

Szinnyei József, id.

1889–1907 *Timár-ház. Naplójegyzetek 1835–1848*. Különnyomat a „Komáromi Lapokból”. Komárom, Spitzer Sándor Könyvnyomdája, 324 p.

Szomjas-Schiffert György

1972 *Hajnal vagyon, szép piros... Énekes várvirrasztók és órakiáltók*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 222 p.

1981 Rokon dallamok a magyar, a cseh és a morva népdalkincsben. *Ethnographia*, 82, 27–58. p.

Szuchy Magdolna – Marták Katalin

1996 *Olasókönyv a magyar tanítási nyelvű alapiskola 3. osztálya számára*. 1. rész. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 112 p.

Szűcs Alexandra szerk.

1998 *Hagyomány & modernizáció a kultúrában és a néprajzban. A Budapesten 1994. augusztus 31. és szeptember 2. között megrendezett Fiatal Néprajzkutatók IV. Konferenciájának előadásai*. Budapest, Néprajzi Múzeum, 177 p.

Tamás Mihály szerk.

1938 *Tátra-almanach. Szlovenszkói városképek*. Bratislava-Pozsony, Tátra, 256 p.

Tóth Judit, Sz.

1990 Az Ung-vidéki reformátusság vallásos szokásai. In Lovik Sándor – Horváth Pál (szerk.): *Néphit, népi vallásosság ma Magyarországon*. Budapest, MTA Filozófiai Intézet, 117–137. p. /Vallástudományi Tanulmányok, 3./

Turczel Lajos

1987 Az érsekújvári reálgimnázium padjaiban. *Irodalmi Szemle*, 30. 411–422. p.

Ujváry Zoltán

1961 Magyar hagyomány Jánošík szlovák betyárról. *Ethnographia*, 72, 471–473. p.

1984b Az interetnikus kutatásokról Észak-Magyarország népi kultúrájának vizsgálatában. In *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Az 1984 októberében megrendezett konferencia anyaga*. Szerk. Kunt Ernő – Szabadfalvi József – Viga Gyula. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 37–51. p.

1986a *Menyecske a kemencében. Világjáró palóc adomák és huncutságok*. Budapest, Európa Kiadó, 261 p.

1986b *Fejezetek Gömör folklórához*. Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszék, 213 p. /Gömör Néprajza, 5./

1994 Népszokások interetnikus kapcsolatai a Kárpátok és az Alföld találkozásának övezetében. In *Liszka szerk. 1994a*, 39-48. p.

2000a *Folklór fejezetek Gömörből*. Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszék, 319 p. /Gömör Néprajza, 53./

Vajkai Aurél

1976 Ludová architektúra v obci Rudná. In *Gemer. Národopisné štúdie* 2. Red. Adam Pranda. Gemerská vlastivedná spoločnosť Rimavská Sobota, 145–174. p.

Vájlak Sándor

1939a Mátyusföld. *Új Élet*, 8, 91–97. p.

1939b A Kassa-vidék magyar szórványai. *Új Élet*, 8, 234–240. p.

Varga Kálmán

1992 Telepesfalvak, kolóniák Komárom környékén (1919–1950). *Regio* 3, 2. sz. 74–96. p.

Vargáné Tóth Lídia

1994a A népi táplálkozás kölcsönhatásai Tárnok község magyar és szlovák lakosai között. In *Liszka szerk. 1994a*, 241–246. p.

1994b A termelés és fogyasztás összefüggései a Csallóköz népi táplálkozásában. *Néprajzi Látóhatár*, 3, 3–4. sz. 139–158. p.

Varjas Károly

1989 *Petőfi szobrok hazánkban és határainkon túl (1850–1988)*. Budapest, Antikva Kiadó, 253 p.

Vařeka, Josef

1994 Kulturní hranice a národní identita. *Český lid*, 81, 177–183. p.

Vas Károly szerk.

1943 *A magyar lélek szolgálatában. A Széchenyi Magyar Kultúr Egyesület Érsekújvári Csoportjának Évkönyve 1942–43*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 159 p.

Viga Gyula

1993a A tárkányi Tisza-kertek. Az ártéri gyümölcsösök hasznosításának formáihoz. *Ethnographia*, 104, 423–434. p.

1993b Húsvéti köszöntők és locsolóversek a Bodroghözéből. In *Liszka szerk. 1993*, 103–130. p.

1996 *Hármas határon. Tanulmányok a Bodroghöz változó népi kultúrájáról*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 335 p. /Officina Musei, 4./

1999a *Utak és találkozások. Tanulmányok a népi kapcsolatok köréből*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 270 p. /Officina Musei, 10./

Viga Gyula szerk.

2000 *Kisgéres. Hagyomány és változás egy bodroghöz falu népi kultúrájában*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Társadalomtudományi Intézet Etnológiai Központ–Lilium Aurum Kiadó, 319 p. /Lokális és Regionális Monográfiák, 1./

Vikár László

1958 Népdalgyűjtés Nyitrában. *MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, 12, 415–427. p.

Vilkuna, Kustaa

1975 Nyelvhatár, etnikai határ, kulturális határ. *Magyar Tudomány*, 20, 752–760. p.

Voigt Vilmos

1984a Van-e határa a népi kultúrának? In *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. Szerk. Kunt Ernő – Szabadfalvi József – Viga Gyula. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 75–87. p.

Vörös Károly

1977 A parasztság változása a XIX. században. Problémák és kérdőjelek. *Ethnographia*, 88, 1–13. p.

Weiss, Richard

1959 *Häuser und Landschaften in der Schweiz*. Erlenbach–Zürich, Eugen Rentsch Verlag, 368 p.

Zalabai Zsigmond

1984 *Mindenekről számot adok*. Bratislava, Madách Kiadó, 264 p.

1985 *Hazahív a harangszó. Ipolypásztó népelete 1918–1945*. Bratislava, Madách Kiadó, 244 p.

Zalabai Zsigmond szerk.

1995 *Magyar Jeremiád. Visszaemlékezések, versek, dokumentumok a deportálásról és a kitelepítésről, 1946–1948*. Pozsony, Vox Nova, 185 p.

Zelei Miklós

2000 *A kettézárt falu. Dokumentumregény*. Adolf Buitenhuis fényképeivel. Budapest, Ister Kiadó, 278 p.

Kézírtos források

Rövidítések:

A – Fórum Társadalomtudományi Intézet Etnológiai Központ Néprajzi Adattára (Komárom)

EA – Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár (Budapest)

Angyal Béla

EA-22 674 Vályogvetés és tégláégetés Gútán (1985). 53 p.

Bodnár Lajos

EA-24 528 Az ungi tájról – Néprajzi ténykedésemnek vázlata. Mátýóc (1991). 27 p.

EA-24 660 A bölcsőszóért ütve-verve, jogainkat elveszítve. 1944–1949. Mátýóc (1992). 70 p.

Gönyey Sándor

EA-5771 A Gyöngyösbokréta története (1957). 20 p.

Juhász Ilona, L.

A-1038 Hiedelmek, népi gyógyítás. Rudna (2000), 8 p.